

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**J.J. ROUSSEAU FELSEFESİNDE İNSANIN
ÖZGÜRLÜĞÜ PROBLEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Veli ŞİMŞEK

Tez Danışmanı

Prof.Dr.Nurten GÖKALP

Ankara-2007

Gazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Veli ŞİMŞEK'e ait "J.J. Rousseau Felsefesinde İnsanın Özgürlüğü Problemi" adlı çalışma, jürimiz tarafından Yüksek lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr. Nurten GÖKALP

Üye : Doç.Dr. Veli URHAN

Üye : Doç.Dr. Emel KOÇ

ÖNSÖZ

Özgürlük kavramının anlamı onu kullananın felsefi yönelimine, politik görüşüne ve daha başka sayabileceğimiz birçok nedene bağlı olarak değişmektedir. Felsefe etkinliğinde bir problem birçok cevaba, bu cevaplarda yeni başka sorunlara sebep olmaktadır. Biz tezimizde günümüzde önemini koruduğunu düşündüğümüz insanın özgürlüğü problemini ele aldık. Rousseau'nun gözüyle özgürlüğe bakmaya çalıştık. Çabamız ne problemi sona erdirecek, ne de son noktayı koymamızı sağlayacaktır. Düşünsel mücadele her felsefe sorununda olduğu gibi devam edecektir.

Tezimizin giriş bölümü iki kısımdan oluşacaktır. Birinci kısımda Rousseau'nun hayatı ve eserlerine önemli ölçüde yer verdik. Düşüncemiz bir filozofun yaşam biçiminin özgürlük anlayışıyla örtüşebileceğiydi. Nitekim onun sürekli yalnızlığı seçmesi ve kendini doğanın içerisinde mutlu sayması bu savımızı geçerli kılacaktır. Eserleri ve içeriği hakkında kısa bilgiler ise onun felsefesini daha iyi anlamamızda bir ön not olacaktır. İkinci kısımda Rousseau'nun yaşadığı çağın temel izlerini kimi zaman taşıdığını göstermek ve özgürlük anlayışının oluşmasında etkili olduğunu düşündüğümüz Montesquieu'nin düşüncelerine yer verdik.

Tezimizin birinci bölümünü, Rousseau'nun temel düşünce sistemini oluşturan kavramların açıklanmasına ayırdık. Aynı zamanda onun özgürlük anlayışının izahında bu kavramların özgürlük kavramıyla ilişkisinin üzerinde durmayı gerekli gördük. Onun insanın “doğa durumunda” durumunda kazandığı özgürlüğü değerlendirmemiz açısından “**doğa durumu**” kavramını ve bu kavrama yüklediği anlamları; insanın toplumsallaşması ve kendisine yabancılaşmasıyla kaybetmiş olduğu

özgürlüğü toplumsal sözleşmeyle nasıl kazandığını açıklamamız çabasıyla “**toplum sözleşmesi**” kavramını; medeniyetle beraber insanın karşılaştığı eşitsizliklerin özgürlüğün önünde en önemli engellerden bir tanesi olması nedeniyle, “**eşitlik**” kavramını ve insanın özgür olmasında bu kavramın değerini açıklamaya gayret ettik.

Tezimizin ikinci bölümünde, Rousseau’nun insanın özgürlüğü sorununa ne tür cevaplar getirdiği üzerinde durduk. Tezimizin asıl hedefini oluşturan bu bölümde zaman zaman onun insana bakışını da değerlendirdik. Onun katıksız bir özgürlük savunucusu olduğunu, insanın özgür olmaktan başka bir çaresinin olmadığını anlatmaya çalıştık. Rousseau’nun, toplum halinde yaşamla özgürlüğünü yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olan insanın, olmazsa olmaz bu değere nasıl sahip çıkacağı sorununa, vermiş olduğu cevaplarla değerini günümüzdede koruyacağını düşündüğümüz sonuçlara ulaştık. Özgür bir insan yetiştirebilmenin çözümlerini gösterdiği eğitim kuramına da bu bölümde değindik.

Sonuç kısmında Rousseau’nun özgürlük anlayışını diğer özgürlük anlayışlarıyla karşılaştırarak onun özgürlük anlayışının önemini anlatmaya çalıştık.

Bu tez Rousseau’nun doğal özgürlük ve toplumsal özgürlük tasarımını nesnel ve anlamsal içeriği ile belirlemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Tezimizin ana amacı Rousseau’da insanın özgürlüğü sorununu incelemeye yöneliktir. Çalışmamız onun düşüncelerini betimlemek ve değerlendirmeye yönelik bir çabadır.

Çalışmam sırasınca birikimlerini benimle paylaşan değerli hocam Sn. Prof. Dr. Nurten GÖKALP’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Veli ŞİMŞEK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	i-ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ	1-21
I – J.J.ROUSSEAU FELSEFESİNE BAKIŞ	1
A) J.J. ROUSSEAU’NUN HAYATI.....	1
B) J.J. ROUSSEAU’NUN ESERLERİ.....	6
C) J.J. ROUSSEAU’NUN FELSEFİ GÖRÜŞLERİ.....	11
II - MONTESQIEU’NUN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI	16
BİRİNCİ BÖLÜM	
J. J. ROUSSEAU’NUN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞINDA	
TEMEL KAVRAMLAR	
I- DOĞA DURUMU.....	20
II- EŞİTLİK.....	29
III- TOPLUM SÖZLEŞMESİ.....	37
İKİNCİ BÖLÜM	
J. J. ROUSSEAU’NUN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI	
I- DOĞAL İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ.....	46
II- TOPLUMSAL İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ.....	53
III- ÖZGÜR İNSANIN EĞİTİMİ.....	63
SONUÇ	68
KAYNAKÇA	73
ÖZET	74
ABSTRACT	76

GİRİŞ

I- J. J. ROUSSEAU FELSEFESİNE BAKIŞ

A) Hayatı

Jean Jacques Rousseau (1712-1778), kendi çağdaşları olan Charles De Montesquieu (1689-1755), David Hume (1711-1776), ve Immanuel Kant (1724-1804) ile birlikte, modern Avrupa entelektüel tarihi üzerinde en derin etkiyi bırakmış, hatta belki de kendi dönemindeki herkesi geride bırakmıştır. Başka hiçbir on sekizinci yüzyıl düşünürü, ne bunca geniş konu ve yapılara Rousseau kadar temel yazmalarla katkıda bulunmuş ne de böylesine kesintisiz bir tutkuyla yazmıştır. Başka hiç kimse, hem çalışmaları hem de yaşamıyla, kamusal tahayyülü böylesine derinden heyecanlandırmayı veya rahatsız etmeyi başaramamıştır.¹

Rousseau 28 Haziran 1712'de Genevre'de doğmuş ve doğumundan sekiz gün sonra annesi ölmüştür.² Rousseau'nun babası dans dersleri veren bir saatçiydi. Zevkine eğlencesine düşkün, gamsız, bencil, sinirli ve kavgacı bir adamdı.³ Babası Rousseau'ya 7 yaşında okuma yazmayı öğretti. Yedi yaşında Pfortkos'un yapıtlarını okuyan Rousseau, bu eserin kahramanlarından etkilenmiş bu eserde anlatılan Sparta toplumunun

¹ Robert WOOKLER, Rousseau, Altın Kitaplar Yay., 2003, s.13.

² ROUSSEAU, İtiraf 1, (Sadeleştiren: Serkan ÖZBURUN), Kaktüs yay., (İst., 1988), s. 16.

³ Vedat GÜLTEKİN, Rousseau, Kestaş yay., (İstanbul, 2001), s.8.

yalnız, eşitlikçi yaşamı onun kafasında derin izler, canlı düşler çizmişti.⁴

Rousseau hiçbir zaman resmi bir eğitim almamış ve bu eksikliğini zaman zaman yazmalarına, onun daha iyi eğitim görmüş çağdaşlarının nadiren belirttikleri kaynakları gösteren uzun dipnot açıklamaları ekleyerek telafi ediyormuş izlenimi vermiştir. Ancak annesinden büyük bir kütüphane miras almış ve oldukça fazla okuyan babası, Rousseau'nun "İtiraf" adlı eserinde, diğer ülkelerinkiyle karşıtlık oluşturacak biçimde Cenevre'li zanaatkarlara ait olduğunu belirttiği bir tarzla, Rousseau'nun edebiyata olan ilgisini teşvik etmiştir. Rousseau'nun, ileride kendisine söyleneceği gibi, "tüm İnsanların kardeş olduğu" ve "sevinç ile mutluluğun hüküm sürdüğü" kendi doğum yerine olan coşkun bağlılığını miras aldığı kişi de yine babasıydı.⁵

Ekim 1722'de, Rousseau henüz on yaşındayken, babası, bir kavga sonucunda Cenevre'den kaçır ve Nyon'a yerleşti; dört yıl sonra burada yeniden evlendi. Böylece çocuğun bakımını annesinin amcası Gabriel Bernard üstlendi; amcası, onu ve yeğeni Abraham'ı şimdi Fransa sınırları içinde bulunan Cenevre yakınlarındaki Bossey'e, bir protestan papazı Lambercier ve kızkardeşi Gabrielle'in yanına yerleştirdi, küçük Jean-Jacques'ın eğitimiyle de bu papaz ilgilendi. Abraham'la birlikte mutluluk ve eşitlikle geçen birkaç yılın ardından, ikisi birlikte Cenevre'ye döndü; Cenevre'de Abraham'ın hali vakti yerinde ailesiyle, Rousseau'nun yoksulluğu arasındaki fark iyice gözler önüne serildi. Nisan 1725'te Rousseau, çırak olarak Abel Ducommun adlı bir oymacının yanına yerleştirdi. Bu, Rousseau'nun çok mutsuz olduğu bir dönemdi; Ducommun haşin ve çok

⁴ Selahattin GÜNEY, "J.J. Rousseau'nun Hayatı" J. J. Rousseau, İlimler ve Sanatlar .Hakkında Nutuk. Çev: S. Eyüboğlu, Hikmet Kitabevi, (İstanbul, 1942) s.9.

⁵ WOOKLER, a.g.e, s.16.

sert bir adamdı, Rousseau ise bu işte çok becerikli değildi ve aralarında büyük bir gerginlik ortaya çıktı.⁶

Daha sonra Sardinya ve Fransa'da bulundu. Bayan Wames'in koruması altına girdi. Bayan Wames'in çabalarıyla Protestanlıktan Katolikliğe döndü. Rousseau daha sonra tekrar Protestanlığa döndükten sonra Katoliklik'e dönüş gerekçesini menfaatlerinden kaynaklandığını belirtir.⁷

Rousseau, Bayan Warnes'le tanışınca daha sistematik okumaya başladı. Okuduğu kitaplar arasında; felsefe, tarih, şiir ve teolojiye ait eserler vardı.⁸ Okuduğu eserler ona toplumda gördüğü hataları ve samimiyetsizlikleri eleştirme cesareti aşıliyordu.⁹ 1745 yılından itibaren öldüğü güne dek birlikte yaşayacağı ve en sonunda evleneceği Therese Levasseur ise, bozulmamış özgün tazeliğine rağmen, hiçbir zaman Rousseau'nun duygularını aynı şekilde tatmin edemeyen daha az çekici ve daha eğitimsiz bir kadındı.¹⁰

Rousseau hayat boyu sıkıntılar içinde yaşadı. Bazen nerde yatacağını bilmeksizin serserice dolaştı. Yoksulluk yüzünden hırsızlık yapmak zorunda kaldığı günler oldu. Nefret ettiği kişilerden bile yardım istedi.¹¹

Rousseau, kendi ailesine sahip olmayı hiçbir zaman göze alamamış ve Therese'den doğan beş çocuğunu, yetimler yurdunun belirsiz kaderine terk etmişti. Rousseau daha sonra, çocuklarına gerçek bir bakım yapamayacak ölçüde yoksullaştığını iddia etti; ne var ki, çocuklarına yönelik tutumu onu vicdan azabı ve utanç içinde bıraktı. Öte yandan,

⁶ N.J.H DENT, Rousseau Sözlüğü, Çev: B.Özkan, N.Ilgıcioğlu, A. Çitil, A.Kovan, İ.Kaya, Sarmal Yay., (İstanbul,2005), s.16.

⁷ Berntrand RUSSELL, Batı Felsefesi Tarihi (Yeni Çağ) Çev. Muammer Sencer, Bilgi yay., (Ankara, 1973),s.303.

⁸ Cemil SENA, Filozoflar Ansiklopedisi, C.2,Remzi Kitabevi, (İstanbul, 1993), s. 125.

⁹ William EBENSTAIN, Siyaset Felsefesinin Büyük Düşünürleri, Çev. İsmet Özel, Şule Yayınları, (İstanbul,1996),s.195.

¹⁰ WOOKLER, a.g.e, s.17.

¹¹ EBENSTAIN, a.g.e,s.195.

Rousseau'nun nasıl olup da, çocukların eğitimi üzerine, bir bakıma kişisel bir gönül alma olarak da okunabilecek, “Emile” gibi, muhteşem bir inceleme yazmış olması olgusu, şüphesiz ki okurlarını şaşkınlık içinde bıraktı. Rousseau'nun çocuklarını terk edişi bugüne kadar, onun kişiliğine ilişkin popüler izlenime, onun diğer özelliklerinden çok daha fazla damgasını vurdu.¹²

Rousseau'nun hayatının akışını değiştirecek olaylardan birisi Diderotla tanışmasıdır. Kendisiyle aynı yaşta olan, benzer bir geçmişten gelen, benzer tutkulara sahip olan ve sonraki on beş yıl boyunca en yakın dostu olacak olan Diderot'nun dostluğunu kazandı. Her iki adam aslında tam da aynı yapıya sahip değildi; Diderot kısmen daha şehrili ve cana yakın, Rousseau ise, daha hassas ve ciddiydi, ancak her ikisi de, tiyatro, bilim ve özellikle de müzik alanında ortak bir ilgiyi paylaşıyorlardı.¹³

Rousseau, Diderot'yu görmeye sık sık, Vincennes'e gidiyordu. Yolda “Mercure de France”ın yapraklarını çevirirken, gözüne bir ilan ilişti : Dijon Akademisi bir yazı yarışması açmıştı. Konu : “Bilimin, sanatın ahlaka olumlu bir etkisi olmuş mudur?”¹⁴

Bu konu üzerine yazmaya karar verdi ve bu çalışmadan ortaya İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk (İlk Konuşma) çıktı. Rousseau yarışmayı kazandı ve Temmuz 1750'de ödülünü aldı, yazısının tamamı kısa süre sonra yayımlandı.¹⁵

Bu eserde Rousseau, aydınlanma felsefesinin yaymış olduğu görüşlere karşı çıktı ve uygarlık ile tekniğin, bilimlerin ve edebiyatın ilerlemesinin bunlara denk düşen bir manevi ilerlemeye yol

¹² WOOKLER, a.g.e, s.17.

¹³ A.g.e, s.19.

¹⁴ GÜLTEKİN, a.g.e, s.41.

¹⁵ DENT, a.g.e,s.16.

açmadığını ve tam aksine, bilimlerle sanatların ilerlediği ölçüde, ruhlarımızın bozulduğunu ileri sürdü.¹⁶

Rousseau'nun savı, yani bilimlerdeki ve sanatlardaki ilerlemenin aslında ahlâkı bozduğu ve çöküntüye uğrattığı görüşü, büyük ilgi görür; onun bu görüşlerine yanıt olarak birçok deneme kaleme alınır ve Rousseau bunların çoğuna özenle yanıt verir. Toplumun ilgisi, hatta ün, sonunda gelir.¹⁷

Rousseau'ya Montjnorancy'de Mareşal Luxemburg'un şatosunda bir yer salık verildi. Rousseau, kendisinin rahatsız edilmemesi, ancak kendisi ne zaman arzu ederse, o zaman olmak koşuluyla mareşal ve eşinin ziyaretini kabul edebileceği kaydıyla bu öneriyi kabul etti. Burada biraz rahat edebilen Rousseau, kadınlı erkekli türlü dostlarıyla mektuplaştı. Yeni Heloise; Toplumsal Sözleşme ve Emile adlı eserlerini burada tamamladı ve bastırdı. Fakat Emile'i Sorbon Üniversitesi sansürden geçirdi; Parlamento, eseri yaktırdı ve Rousseau'nun hapsedilmesine karar verdi. Bu yüzden yine rahatı kaçan Rousseau tutuklandı (1762). Hollanda'da, Cenevre'de de mahkûm edildi. Oysaki bu son şehir, birkaç yıl sonra, Rousseau'yu hemşehriliğe kabul törenini kutlamıştı.¹⁸

Bundan sonra Rousseau için ızdırap veren günler ve bitmek bilmez yolculuklar başlayacaktır. Yakalanma korkusuyla paranoyakca bir yaşam sürecektir. Bu durum onu umulmadık davranışlara sürükleyecek, hırçın ve geçimsiz biri haline getirecektir.

1770 yılında yeniden Paris'e yerleşti ve ölümüne kadar son sekiz yılını orada geçirdi. Burada kendini toparlamaya karar vermişti. Çevresine karşı şaşılacak derecede hoşgörülüydü. Yeniden edebiyat çevrelerine girmişti. Dostlar arasında " İtiraflarını " okumaya başlamıştı, bir dostunun şikayetiyle yeniden suçlu bulundu. Bu durum onu tekrar korkulara,

¹⁶ SENA, a.g.e. s.357.

¹⁷ GÜLTEKİN, a.g.e., s.16.

¹⁸ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Say yay.,(İstanbul, 2002) s.20.

kuruntulara attı ve dengesini yitirmesi kaçınılmaz hale geldi.¹⁹ Evrensel bir komployla karşı karşıya olma duygusu ya da takıntısıyla yaşamını sürdürdü.²⁰

1777 yılında sinir bunalımları, safra kusmaları başladı. 1778'in Mayıs'ında Rousseau, Therese ile birlikte Paris'in merkezinden fazla uzak olmayan Ermenonville'e taşındı. Kısa bir hastalıktan sonra 2 Temmuz'da burada öldü. Ermenonville'deki bir mezarlığına gömüldü. Bu mezar, günümüzde Parislilerin bir ziyaretgâhı durumundadır. Ekim 1794'te naaşı Pantheon'a nakledildi. Therese ise bir yirmi yıl daha yaşadı.²¹

Rousseau, orta yolcu Aydınlanma düşünürlerinden kopmakla beraber, yine de Fransa'nın her tarafında, Cenevre'deki radikal çevrelerde ve her şeyden önce de, Avrupa'nın aydınlanmış kesimleri olan İtalya, İskoçya ve Kant ile Goethe'nin bir veya iki kuşak sonra onun en ünlü hayranları haline gelecekleri Almanya'da, pek çok tutkulu taraftarı oldu. Fransız Devrimi'nin seyri boyunca, özellikle de "İtiraf"ının el yazmaları Kongre'ye sunulduğunda ve naaşı törenle Paris'e nakledildiğinde, Rousseau'nun on sekizinci yüzyıl yaşamı ve düşüncesi üzerinde bıraktığı etki doruğa çıkmıştı. Rousseau'nun çağının hiçbir şahsiyeti, ne devrimcilerin özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerine gösterdiği bağlılığı onun kadar açık biçimde ifade etmiştir ne de savunmuştur.

B) Eserleri

Rousseau'nun eserlerinin arzettiği çeşitlilik ve bu eserlerin etkileri oldukça heybetlidir. Pek çok konuda esaslı ve kalıcı çalışmaları vardır. Toplum Sözleşmesi (Du Contrat Social), siyaset kuramının en kalıcı eserlerinden biridir;" La Nouvelle Heloise (Julie ya da Yeni Heloise), gayrimeşru bir tutku ve ruhsal arınma üzerine yazılmış popüler bir

¹⁹ GÜLTEKİN, a.g.e., s.96.

²⁰ J.J. ROUSSEAU, Yalnız Gecenin Düşlemeleri, Çev.R.Nuri DARAGA, Çağdaş Matbaacılık, (İstanbul, 1999), s.15.

²¹ DENT, a.g.e., s.19.

romandır ; Emile'de (Emile ou de l'Education), Rousseau, eğitim kuramına ve psikolojiye oldukça büyük katkılar yapmıştır; İtiraflar (Les Confessions), yeni bir kendini ifade şekli ortaya koymuş bir özyaşam öyküsüdür. İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşmalar (Discours sur L'origine de l'Inegalite), konusuna eşine az rastlanır bir şekilde nüfuz eden bir eseri ; Lettre sur la Music Française (Fransız Müziği Üzerine Mektup), müziksel ifadenin, insana özgü temellerini ve toplumsal alandaki yansımalarını ele alır; Yalnız Gezen Adamın Hayalleri (Reveries du Promeneur Solitaire), eşine rastlanmaz, bir incelik ve duygusallıkla, kişisel yazgı ve bireysellik üzerine kendi hislerini ortaya dökdü.²²

Rousseau'nun İlk ciddî eseri; "İlimler ve Sanatlar Üstüne Nutuk"tur. O, bu eseri Dijon Akademisi'nin "Bilimlerin ve sanatların gelişmesi ahlakın bozulmasına mı, arındırılmasına mı katkıda bulunmuştur?" sorusuna cevaben kaleme almıştı. Dijon Akademi'sinin sorduğu bu soruyu ilk duyduğunda Rousseau; gözlerinde başka bir dünyanın canlandığını, başka bir insan olduğunu hissettiğini ve akıl almaz bir hızla düşüncelerini etkilediğini, içinde o an hürriyet, hakikat ve fazilet aşkının alevlendiğini ve ufak tefek tutkularını yok ettiğini ve ruhundaki bu kabarışın dört - beş yıl sürdüğünü belirtti.²³ Buna rağmen şöyle söyleyecekti: "Kalemimden çıkmış olanlar arasında düşünce düzeni bakımından en zayıf ve uyum bakımından en zavallı olan, budur."²⁴

Rousseau'nun dikkatini yönelttiği diğer konular arasında ahlâk ve siyasi konular başta gelir. Dijon Akademisi 1753 Ağustos'unda yeni bir yarışma duyurusu yaparak, insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı ve meşruluğu konusunu ortaya atar. Rousseau bu yarışmaya da katılmaya karar verdi ve bunun sonucunda Eşitsizliğin Kaynağı ve Temeli Üzerine

²² A.g.e., s.41.

²³ J.J. ROUSSEAU, İtiraflar II, s.87.

²⁴ J.J. ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.24.

Konuşma ortaya çıkar²⁵. Rousseau bu eserinde, zenginliklerin eşit olmayan dağılımı üzerine kurulmuş olan bir toplumda zamanının insanının aşağılaşıp bayağılaşmasının nedenlerini gösterir ve kınar.

Rousseau, 1755 yılında yayımlanan Eşitsizlik Üzerine Söylev adlı yapıtında, yeryüzünün bazı insanlar tarafından diğer insanların zararına olacak biçimde paylaşılmasına kamusal olarak izin verilmesinin, hile ve adaletsizlik aracılığıyla uygar toplumun kurulmasına yol açmış olması gerektiğini iddia eder ; insan ırkının konjunktürel tarihi bağlamında bu tezini sürdüren Rousseau, aynı zamanda ailenin ve tarımın sosyal başlangıcını açıklamaya girer ve farklı yönetim biçimlerinin kökenini, söz konusu yönetimlere kaynaklık etmiş olması gereken özel mülkiyetin eşitsiz dağılımından hareket ederek tanımlar.²⁶

Rousseau, on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Fransa'da en çok okunan popüler kurgu çalışması Yeni Heloise'nin taslağını da yine Paris'ten kaçtığı dönemin hemen sonrasında hazırlar. Hüsrana uğramış aşk ile görev arasındaki çatışmanın sıkıntılarını ele alan mektup tarzındaki bu hikâye ilham kaynağını kısmen Richardson ile Prevost'un romanlarından alır ve Rousseau 'nun, romantik sevgi, hassas cinsellik ve kırsal sadelik hakkında yazdığı en lirik pasajlarından bazılarını içerir.²⁷ Yeni Heloise, aristokrasinin kokuşmasına karşı bir burjuva aile erdemi ülküsünü; kadın düşkünlüğü ve şehvet peşinde dolaşmaya karşı daha sağlam ve sıhhatli bir duygu hayatını çıkarır.²⁸ 1762'de de siyaset üzerine Toplum Sözleşmesi'ni ve terbiye üzerine Emile'i yayınlar. Rousseau, zamanına uygun olarak, daha iyi bir toplum kurmak için bireyi iyileştirmek gerektiğini düşünür ve bu yüzden Emil'i, doğa kanunlarına uygun bir eğitim planını kaleme alır.

²⁵ DENT, a.g.e., s.22.

²⁶ WOOKLER, a.g.e., s.23.

²⁷ A.g.e., s.27.

²⁸ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.20.

Rousseau Emile'in ana temasını, sanattan ziyade doğayı esas alacak bir eğitim planı olarak tasarlar; bu plana göre, çocuğun güdülerinin, bastırılmaktan, zamansız olarak biçimlendirilmekten, kurallar veya talimatlarla dışarıdan denetim altına alınmaktan ziyade, her birinin uygun zamanda gelişimi sağlanmalıdır. Rousseau burada, yabanıl durumdan uygar duruma geçişimize ilişkin olarak ikinci Söylev'inde savunduğu evrimci yaklaşımlarını yansıtan bir paralellikle, bireyin ruhsal gelişiminin genetik bir değerlendirmesini yapar. Ancak çocuğun yetenekleri gelişirken, onun insanlara değil yalnızca şeylere bağlı olması gerektiği kuralı çocuğa, geçmişte insan ırkının yozlaşmasına yol açmış olması gereken eğitimden tamamen farklı olan bir eğitim olanağı sunar.²⁹

Emile, Rousseau'nun, özgüvenin inşa edilmesiyle birlikte yoğun etkisinden kurtuluşun mümkün olabileceği yozlaşmış bir toplum içinde bile bireyler tarafından hâlâ elde edilme imkânı bulunan bir bağımsızlık biçimine giden yola işaret eden ilk çalışmasıydı. Emile bu açıdan, tatmin edici olmasa bile, insanlığın akla yatkın bir gelişimi olasılığına ilişkin olarak, Rousseau'nun daha önceki yazmalarında göze çarpmayan dikkatli bir iyimserliği sergiledi. Kuşkusuz bu çarpıcı ton değişikliği, ilham kaynağını, Rousseau'nun kendisini Paris toplumunun tuzaklarından kurtarmaktaki kişisel başarısından aldı.³⁰

Toplumsal Sözleşme, insanların, erdemleriyle hareket eden yurttaşlar, yani yurtsever insanlar olabilecekleri, demokratik, eşitliğe dayanan bir toplumun ilkelerini ortaya koyar.³¹ Toplum Sözleşmesi günümüzde, Rousseau'nun en önemli başarısı olarak görülmekte ve siyaset kuramının klasik metinlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Eserin I.Kitab'ı, sivil bir toplumun zemininin ve bu toplumun esas özelliklerinin belirlenmesine ayrılmıştır. II. Kitap'ta, sivil bir toplum için zorunlu olan egemen heyetin doğası, işlevleri ve gerekli

²⁹ WOOKLER, a.g.e., s.27.

³⁰ A.g.e., s.29.

³¹ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.20.

oluşum şartları incelenir. III. Kitap'ta Rousseau, hükümet, hükümetin devlet içindeki konumu, hükümet biçimleri iktidar ve iktidarın sınırları gibi konulara eğilir. IV. Kitap'ta sivil din ve adil bir toplumun yapısı ve örgütlenmesine dair konular (Roma siyasi toplumu ayrıntılı biçimde incelenerek) ele alınır.³²

Rousseau siyasal fikirlerini hemen hemen bütün eserlerine koymuştur. Fakat bu fikirleri Toplumsal Sözleşme'de tam olarak buluyoruz. Bu kitap Fransız İhtilâl'inin ve modern demokrasinin temel taşıdır. Rousseau siyasi düşüncelerini, tarihi olguları ve hukuk nazariyecilerinin rasyonel telakkilerini bir tarafa bırakarak tabiâtin ve insan kalbini değişmez düşüncere dayandırıyordu.³³ Fransız inkılâp ideolojisinin ana kitabı ve demokrat devlet idealinin klâsik eseri sayılan "Toplumsal Sözleşme", Amerika ve Fransız İhtilâl'inin bütün liderleri ve daha sonraki bütün liberaller, nasyonalistler, demokrasi ve parlamentarizmi savunanlar hep bu eserden ilhamlarını almışlardır. Rousseau aynı zamanda ünlü eseri Toplum Sözleşmesi" ile demokrasinin büyük kuramcılarında biri sayılmıştır.³⁴

Emile'in bir bölümü, doğal dinin ilkelerini sunduğu bölüm, gerek Katolik, gerekse Protestan Sünniliği incitiyordu. Toplum sözleşmesi ise yerleşik düzen için daha da tehlikeliydi; demokrasiyi savunuyor, kralların tanrısal haklarını inkar ediyordu. Bu iki kitap Rousseau'nun ününü büyük ölçüde artırdıysa da yazarın üzerine dini ve resmi bir lanet yağmasına sebep oldu.³⁵

Rousseau'nun ölümünden sonra geride kalan yazıları Cenevre' deki kadim dostları P. Moulto ve P.A. Du Peyrou'ya teslim edildi. Onlar, bu yazıları çalışmalarının toplu bir baskısı için biraraya getirdiler ve Rousseau'nun son on yıl içinde yazdığı ve yayımlanmamış olanları da buna

³² DENT, a.g.e., s.148.

³³ RUSSELL, a.g.e., s.717.

³⁴ Ahmet ARSLAN, Felsefeye Giriş, Vadi yay., 3. Baskı, (Ankara, 1998), s.178.

³⁵ RUSSELL, a.g.e., s.716.

dahil ettiler. Ölümünden sonra ünü daha da büyüyerek yayıldı. Hiç kuşku yok ki, Fransız Devrim'inde onun varlığının öncü bir rolü oldu ve Batı uygarlığının en önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edildi.³⁶

C) Rouessau' nun Felsefi Görüşleri

Rouessau, insanların doğarken iyi olduklarına, ama toplum içinde büyürken edindikleri deneyimlerle bozulduklarına inanmaktaydı. Doğal içgüdülerimizin iyi olduğuna inandığından, doğa durumuna ilişkin görüşü de T. Hobbes'unkinden tamamen farklıydı: Doğa durumundaki insan, Rouessau' ya göre " soylu bir vahşi" ydi. Fakat uygar denen bir toplumda büyüyen çocuca, doğal içgüdülerini frenlemesi, gerçek duygularını bastırması, kavramsal düşüncenin yapay kategorilerini duygularına dayatması, düşündüklerini ve hissettiklerini sanki düşünmemiş, düşünmediklerini ve hissetmediklerini de düşünmüş ve hissetmiş gibi yapması öğretilir. Sonuçta kişi kendine yabancılaşır. Yalan ve ikiyüzlülük her yanı kaplar. O yüzden uygarlık gerçek değerleri çürütür ve yok eder. Ancak bir kere uygarlıkla tanışan birinin ilkel duruma dönme şansı yoktur.³⁷

Rousseau, medeniyetin ihtişamı ve parlantısı vicdanın doğal olan sesini boğmuştur diyor ve şöyle açıklıyor: "Zamanımızda hoşça gitmek tutkusu daha ince bir zevk ve daha mahirane özentilere boğulmuş olduğundan ahlak ve âdetlerde bayağı ve aldatıcı bir durum sürüp gitmekte ve bütün ruhlar aynı kalıba dökülmüş gibi görülmektedir. Hep nazik ve kibar görünmek hevesindeyiz. Hep yapay âdetlere ve normlara uymaktayız. Hiç kendi vicdanımızın ve ruhumuzun isteklerine uyduğumuz yoktur, hiç kimse olduğu gibi görünmeye cesaret edemez hale gelmiş, ihtiyaçların devamlı baskısı altında cemiyet denilen sürüyü oluşturan insanlar, belirli durumlar karşısında hep aynı şeyleri yapmaktadırlar: başka türlü hareket etmeleri için çok önemli sebeplerin olması lazımdır.

³⁶ DENT, a.g.e.,s.31.

³⁷ Bryan MAGEE, Felsefenin Öyküsü, Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, (Ankara, 1998), s.126.

Bundan dolayı hiçbir zaman karşımızdakinin nasıl bir adam olduğunu bilemeyeceğiz; bu yüzden büyük olayların olmasını bekleyeceğiz: o zaman da iş işten geçmiş olacak: çünkü onu tanımak bu olaylar için gerekliydi".³⁸

O, İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı'nda doğal yaşam döneminde insanların kendilerini geliştirdiklerini ve bunun sonucu olarak da, insanlarda iyi, kötü gibi duyguların ve ahlâkî hislerin geliştiğini söyler. İhtiyaçların insanları çalışıp üretmeye sevkettiğini ve bütün bunların mülkiyeti doğurduğunu anlatır. Ona göre insanların kendi kendilerine yeterli olmamaları, onları birleşmeye, aralarında birtakım ilişkiler kurmaya sürükler. İnsanlık için başarılı bir gelişme olan bu durum zamanla kötü sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuş ve artık medeni toplumda ezen ezilen, sömüren sömürülen; köle efendi ayrımı toplumu fenalıklara sürüklemiştir.

Medeni toplum tam bir anarşi ve kaos ortamı içerir. Doğal yaşam döneminin insanlarını mutlu kılan özgürlükçü ve eşitlikçi ortamından eser kalmamıştır. Rousseau Toplumsal Sözleşme'de medeniyetin ortaya çıkardığı olumsuzlukları ve tehlikeleri ortadan kaldırmak, zenginler ve fakirler için zararlı olan tehlikeli düzensizliği gidermek, güven ortamını yok eden bu durumu düzeltmek, insanları karşı karşıya kaldıkları felaketlerden kurtarmak için ne gibi çarelere başvurmak gerektiğini araştırmıştır. En çağdaş yönetimler altındaki modern insanların yaşadığı kötülükler politika aracılığıyla ortaya çıktığı için, Rousseau, alternatif siyasal ilkeleri benimseyen devletlerin, bundan farklı olarak, kötülük yerine erdemi ortaya çıkaran daha iyi yönetim biçimlerini yaratmaları gerektiğine inanmıştır.³⁹

O doğal yaşam ortamının ortadan kalkmasının, insanı birçok tehlike içine soktuğunu, fakat bir daha doğal hale dönmenin imkânsız olduğunu belirtir. Çünkü doğadan uzaklaşan insan, doğal güçler karşısında eski dayanıklılığını ve hassasiyetini yitirmiştir. Bu durum karşısında, insanın

³⁸ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.39.

³⁹ WOOKLER, a.g.e. ,s.84.

yaşam tarzını değiştirmesi, doğal yaşam dönemini andıran bir yaşam tarzının getirilmesi, insanlar arasında yeniden eşitliğin sağlanması ve insanların özgürlüklerinin tekrar kendilerine iade edilmesi gerekmiştir. Mademki doğal yaşam dönemine dönmek mümkün değildir, o halde, insana doğal yaşam döneminde sahip bulunduğu haklar verilmelidir.

Rousseau'nun doğal yaşam döneminde, insanlar arasında mücadele ve savaş yoktur, çünkü istekleri sınırlı, merhamet duygusunun otokontrolnde olan insan, kötülük yapmaktan çok kötülükten kaçmayı yeğleyecektir. Aralarında hiçbir ilişki olmadığına göre de üstünlük duygusu, kendini beğenmişlik, saygınlık, değer verme ve aşağılama olmayacak ve "seninki", "benimki" farklılığı da bulunmayacak ve adalet, hukuk ve devlet gibi kavramların yeri de doğal olarak olmayacaktır. İnsanlar karşılaştıkları olumsuz davranışları cezalandırılması gereken bir davranış olarak değil, telafisi mümkün bir kötülük olarak karşılayacaklar ve intikam almaya kalkışmayacaklardır.⁴⁰

Yurttaşları birbirlerinden ayırmak yerine birleştiren bir ortaklık anlaşması ortaya koymakla ve onların özgürlüğünü ortadan kaldırmak yerine daha da güçlendiren eşitlikçi kamusal katılım ideallerini güvence altına almakla, Eşitlik zerine Söylev'in ana temasını tersinden işlediği anlaşılıyor. İnsanın uygar toplum içindeki yozlaşma aşamalarını daha önce dile getiren Rousseau, yurttaşların özgürlüklerini elde etmek için ihtiyaç duydukları kurumlara işaret ederek, şimdi de daha önceki argümanlarının tersi bir perspektif sundu. Cenevre Cumhuriyetinin en onurlu yurttaşı, farklı biçimlerdeki meşru siyasal otoritenin, değişik koşullara uygun anayasal temellerini belirlemekle, bir yandan döneminin hkim monarşik despotluklarını hicvedecek, diğer yandan da, mensuplarının kendilerini kolektif biçimde yönetmeye başlamaları

⁴⁰ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.132.

sayesinde siyasal görkemin ya da erdemin kazanılabileceği bir devlet örneği sunmuş oldu⁴¹.

Toplumsal sözleşmenin açık ve belirli bir içeriğinin olması için toplumsal sözleşmenin içeriği şöyle açıklanabilir: Ortak kuvvetle her ortağın şahsını ve mallarını savunan ve koruyan bir toplum düzeni kurmak; bu toplum şeklinde her fert diğer fertlerle birleşir, fakat sadece kendisine itaat eder ve eskiden olduğu kadar hür kalır. Onun toplumsal sözleşmesi bu ideal toplum şeklini resmeder. O oluşturmaya çalıştığı bu sözleşmeyle akdi bir zarureti, kesin olarak tastik etmek, insanın doğadan aldığı hakların tamamını, toplum içinde koruyabilmesi için hukuk sisteminin nasıl teşekkül edeceğini göstermek ister. Nitekim Rousseau, sosyal sözleşmeyi tarihi olmayan fakat akli, normatif veya kural koyan bir gerçeklik olarak ele alır ve yürürlükte olan kanunların doğru olmadığını belirttikten sonra, onunla doğru olan kanunları tayin etmek ister.

Rousseau'nun getirdiği bu anlayış Jonn Locke (1632 - 1704)'unkinden temelden farklıdır. O, 20.yüzyılın sonlarına kadar canlı bir seçenek olarak izlenmiş olan bir demokrasi kavramı getirir. Rousseau'nun demokrasi düşüncesinin ana zembereği, genel iradenin zorla dayatılmasında yatar. Oysa J.Locke'un modeli, bireysel özgürlüğün korunmasına dayanır.⁴²

Rousseau sözleşme teorisini açıkladığı Toplumsal Sözleşme adlı eserine; "insanlar özgür doğar, ama her tarafta zincire vurulmuşlardır. Bir kimse kendini başkalarının efendisi sanır ama, böyle sanması onlardan daha da köle olmasına engel değildir. Bu değişme nasıl olmuş? Bunu yasallaştıran nedir? Bunu inceleyeceğim "diyerek başlar.

Rousseau toplumda sözleşme ihtiyacının hissedilmesini şu şekilde açıklıyor: "İnsanlar, doğal durumdan uygar toplum düzenine geçerken oluşan kavga durumuna son verebilmek ve kuvvete

⁴¹ WOOKLER, a.g.e., s.84.

⁴² MAGEE, a.g.e., s.128.

dayanmayan bir barış düzeni kurabilmek için aralarında bir sözleşme yapmaya karar verdiler. Bu kararı veren insanların iki amaçları vardır: Biri doğa durumundaki özgürlüklerini korumak; diğeri, doğa durumunda ortaya çıkan kavgalara son verecek bir egemenin yönetimi altına girmek. Bu yolla insanlar dağılık olan güçlerini toplar ve baskı unsurlarını alt edebilecek bir güç elde ederler".⁴³

Rousseau, doğal yaşam halinden toplum düzenine geçerken insanın doğal özgürlüğünü ve elin erişebildiği her şeye hakim olma özgürlüğünü kaybettiğini, fakat buna karşılık medeni özgürlüğü kazandığını savunur. O, medeni dönemde davranışlarını yönlendiren içgüdünün yerine adaleti koyar, daha önce yoksun olduğu değer ölçüsünü verir. "Bu dönemde ödevin sesi içtepkilerin, hak da isteklerin yerini alınca, o güne kadar yalnız kendini düşünen insan, adalet ilkelerine göre davranmak, istençlerini dinlemeden önce aklına başvurmak zorunda kalır. Böylelikle yetileri gelişir, düşünceleri açılır, duyguları soylulaşır, ruhu baştan başa yükselir. Çünkü doğal halde ki özgürlük gerçek özgürlük değil: denetimsiz arzuların köleliğidir. İnsanın sadece medeni halde elde edebileceği ahlâki özgürlük, insanı kendisinin efendisi yapar".⁴⁴

Yani doğa halinden toplum haline geçişle birlikte, insan dönüşüme uğrar, içgüdüsel bir yaratık olmaktan çıkarak, benliği bağımsızlıkla değil kalıtımla, özgürlüğü varsayan bir kalıtımla belirlenen bir yurttaş haline gelir. Onu tam bir insan varlığı haline getiren, yabancılaşmış olma durumundan kurtaran tek şey özgürlüktür.⁴⁵

1753 yılında, "Fransız Müziği Üzerine Mektup" adlı eserinden dolayı, düşünceleri çok sakıncalı bulunmuş ve hatta öldürülmek istenmiştir. Düşüncelerinden dolayı tutuklanan çağdaşı ve en yakın arkadaşı Diderot,

⁴³ ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, Adam Yayınları, Çeviren : Vedat GÜNYOL, 6.Bsm. Ekim 1994, s.26.

⁴⁴ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.134.

⁴⁵ DENT, a.g.e.,s.89.

fikir hürriyeti konusunda şöyle yazıyordu: "Eğer hepimiz, her zaman, hep aynı fikirde olsaydık herşey ne kadar monoton, usandırıcı ve yavan olurdu! Yeryüzü, üzerinde oturulmaz hale gelirdi. Bazı kimselere hoş gelen bir şeyin başkalarına öyle gelmeyebileceğini kabul etmek, içine sindirmek gerekir. Düşüncelerinden dolayı bir çok sıkıntı yaşamış olan Rousseau da, düşünce özgürlüğüne karşı tahamülsüzdü, "Her kişi, hürriyeti başkasının evinde sever" sözleriyle düşünce özgürlüğünün evrensel bir olgu olarak kabul edilmesini istiyordu.

Rousaeau düşüncesi ve öz yaşamıyla, mücadele hırsı ve direnme gücüyle, savaşı ruhu ve ödün vermez tutumuyla, demokrasi ve özgürlük mücadelesinin simgesi durumuna gelmiştir.

II- J. J. ROUSSEAU'NUN ÖZGÜRLÜK DÜŞÜNCESİNDE CHARLES DE MONTESQUIEU (1689-1755)

Rousseau'nun özgürlük düşüncesinin daha iyi anlaşılması ve problemin sağlıklı bir temele oturtulması bağlamında, kendisinden önceki düşünürlerden Montesquieu'yu ele almakta fayda görülmektedir. Çünkü Montesquieu'nun özgürlük problemine yaklaşım tarzı ve konuyu ele alış biçimi Rousseau'nun özgürlük düşüncesinin temellenmesinde etkilidir.

Montesquieu'ya göre özgürlük kavramı kadar değişik anlamlara gelebilen, zihinleri bu kadar uğraştıran bir kelime yoktur.⁴⁶ Montesquieu yöntem olarak, aklın ışığında olayları incelemek, deneylerden çıkan sonuçları aklın süzgecinden geçirmek gibi bir yol izler.

Özgürlüğü, bir anlamda, yasalarca yasak edilmeyeni yapabilme olarak da tanımlayan Montesquieu'nun bizlerde oluşturmak istediği özgürlük düşüncesi şöyledir: "Bağımsızlığın ne olduğunu, özgürlüğün ne olduğunu aklımızda bulundurmalıyız. Özgürlük, yasaların izin verdiği her

⁴⁶ İlhan F. AKIN, Kamu Hukuku, Beta yay., (İstanbul, 1993), s.150.

şeyi yapma hakkıdır; eğer bir yurttaş yasaların yasakladığı şeyi yapabilseydi, hiç de daha fazla özgürlük olmazdı, çünkü başkalarının da aynı ölçüde buna hakkı olur.”⁴⁷

Özgürlüğün sınırlarını yasalarla, yani başka insanların özgürlüklerinin başladığı noktaya kadar götüren Montesquieu, özgürlük ve bağımsızlık arasındaki sınırı da şöyle çizer: "Demokrasilerde halkın istediğini yapar görüldüğü doğrudur; fakat politik özgürlük katıyen kişinin istediğini yapması demek değildir. Bir devlette, yani yasaların olduğu bir toplumda, özgürlük, ancak kişinin istemesi gereken şeyi yapabilmesini ve istemesi gerekmeyen şeyi yapmaya zorlanmamasını içerir.”⁴⁸

Montesquieu' nun çok değer verdiği politik özgürlük, iktidarın hiç bir şekilde kötüye kullanılmadığı yönetimlerde gerçekleşebilir bir olgudur. Ona göre bu da ancak ılımlı dönemlerde mümkündür, iktidara sahip olan ve iktidar erkini elinde bulunduranların, onu kötüye kullanmaya yönelmeleri de unutulmamalıdır. İktidarın kötüye kullanılmaması için, öyle bir mekanizma düzenlenmelidir ki, böylelikle iktidar iktidarda durabilsin⁴⁹. Bunu sağlamanın yolu da devlet içinde yasama gücüyle yürütme gücünün birbirinden ayrılmasıdır. Ama yasama gücüyle yürütme gücünün birbirinden ayrılması da özgürlüğü getirmez; bunun yanında yargılama gücünün de ayrı bir elde bulunması gerekir.⁵⁰

Montesquieu insanların, politik yasalar altında yaşamayı kabul etmekle doğal bağımsızlıklarını reddettiklerini savunur. Ama sivil yasalar altında yaşamak için de, malların doğal ortaklığını reddetmişlerdir.⁵¹ Böylece politik yasalar insanların özgürlüklerini, sivil yasalar ise insanların mülk edinme haklarını sağlar.⁵² Montesquieu, Yasaların Ruhu adlı

⁴⁷ Galvano Della VALPE, Sosyalizm ve Özgürlük, Çev. Hasan Ataoğlu, Belge yay., (İstanbul, 1991), s.143.

⁴⁸ A.g.e.,s.143.

⁴⁹ A.g.e.,s.143.

⁵⁰ AKIN, a.g.e., s.151.

⁵¹ A.g.e.,s.143.

eserinde, doğal yaşamı ilginç bulduğunu belirtirken, insanlar arasındaki bir sözleşmeden bahsetmez. Zaten o toplumun kökenini araştırmayı da gereksiz sayar.

Montesquieu şöyle yazar, " Toplumun başlangıcını araştırmakla işe başlayan hiçbir kamu hukuku duymadım. Bu bana tuhaf geliyor. Eğer insanlar toplu olmasaydı, birbirlerini terkedip kaçıyor olsalardı o zaman bunun nedenini sormak ve niçin tek başına kaldıklarını araştırmak gerekirdi. Fakat hepsi birbirlerine bağlı olarak doğuyorlar; bir oğlan babasının yanında doğar ve orada kalır ".⁵³

İnsanı doğa durumunda yalnız kabul etmeyen Montesquieu, insanların doğal eşitliğinden söz eder. Doğa durumunda insanların eşitlik içinde doğduğunu savunan Montesquieu'ya göre toplum onlara bunu kaybettirir ve insanlar yalnızca yasalar yoluyla tekrar eşit hale gelirler⁵⁴. Ama o, ideal bir cumhuriyette bile, mutlak bir eşitliğin yaratılabileceğine inanmaz. En ideal cumhuriyetlerde bile ayrıcalıkların ve boyun eğişlerin zorunluluğunu belirtir. Demokrasilerde halk hem yöneten hem de yönetilen durumdadır; ama egemenliği elinde bulunduran halkın, devlet işlerine toptan katılması iyi bir sonuç vermez. Montesquieu'ya göre halkçı bir cumhuriyet, ancak az vatandaşlı bir ülkede tutunabilir. Fakat demokrasi ilkesi, sadece eşitlik ruhunun yok olduğu zaman değil, aşırı eşitlik ruhu benimsendiği ve herkes kendisini seçtiği kişilerle eşit olmak istediği zamanda bozulur.⁵⁵

Montesquieu'nun bu düşüncesinden şu sonuca ulaşmak mümkündür: Yönetilenin kendisini yönetenle bir saydığı durumlarda, yönetimin yaptırım gücü ve etkisi kalmaz. Hiç kuşkusuz böyle bir durumda yasaların da işlemeziği kendisini gösterir. "Ülkeler verimlilikleri nedeniyle

⁵² AKIN, a.g.e., s.143.

⁵³ Montesquieu, Kanunların Ruhu I-II, Çev: Fehmi BALDAŞ, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Kasım 1998, s.223.

⁵⁴ VALPE, a.g.e. s.146.

⁵⁵ A.g.e., s.147.

değil, fakat özgürlükleri nedeniyle ekilip biçilirler diyen Montesquieu'ya göre, bir demokraside cumhuriyet sevgisi, demokrasi sevgisidir; demokrasi sevgisi ise eşitlik sevgisidir".⁵⁶ "Demokrasilerde, yurttaşların hepsi eşit hizmet veremez; ama hizmette herkese eşit davranılmalıdır. "

Montesquieu'ya göre demokrasinin ilkesi erdemdir. Bir krallıkta, kral kendisini bütün yasaların üstünde gördüğü için, burada erdemlin olumlu bir rolü olmaz. Halk yönetimlerinde ise yasaları uygulayanlar erdemli olmak durumundadırlar. Adam kayırmanın, adaletsizliğin olduğu demokrasilerde erdem ortadan kalkar ve böylece demokrasi de kendiliğinden çöker. Montesquieu, aristokratik yönetimleri de, halkçı cumhuriyetlerdeki kadar zorunlu olmamakla bereber erdemli görür.⁵⁷ "Zorba yönetimlerde ise, ne onur ne de erdem vardır. Çünkü ortada yasa yoktur ve zorbalığın ana ilkesi ve dayanağı korkudur. Bütün insanlar köle oldukları için, kimse kendisini kimseden üstün göremez".⁵⁸

J. Locke'un "mezarlık huzuru" diye adlandırdığı bu yönetimi, Montesquieu, "Bu bir huzur değil, düşmanın işgalinden önce ülkeye çöken öldürücü sessizliktir" diye tanımlıyor.⁵⁹

⁵⁶ A.g.e., s.146.

⁵⁷ AKIN, a.g.e., s.146.

⁵⁸ MONTESQUIEU, a.g.e., s. 238

⁵⁹ A.g.e., s.147.

1. BÖLÜM

J. J. ROUSSEAU'NUN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞINDA

TEMEL KAVRAMLAR

I- DOĞA DURUMU

Siyaset felsefesiyle ilgilenen bir çok filozof, “doğa durumu” diye adlandırılan uygarlık (bazen de toplum) öncesi bir durumdan bahseder. Böyle bir şeye gerek duymalarının ardında yatan nedenlerden birinin, medenî ve siyasî düzenlemelerin, bu doğa durumundan kaynaklanan sorunlara çare bulmak amacını taşıdığı söylenebilir. Bir diğer neden ise, insanların doğa durumunda sahip oldukları (ya da sahip oldukları varsayılan) bazı hakları koruması için siyasi bir erke ihtiyaç duyduğunu öne sürebilmektir. Söz konusu durumun nasıl olduğu, insanların bu aşamada hangi özellikleri taşıdığı, o dönemdeki hayatın nasıl olduğu konusunda siyaset felsefecileri anlaşılamazlar. Hatta böyle bir aşama gerçekten var mı yoksa filozoflar böyle bir şeyden yalnızca bir yorum yapabilmek için mi bahsediyorlar sorusuna verilmiş tek bir cevap yoktur.¹

Öncelikle Rousseau dışında bu kavramı kullanmış iki önemli düşünürün görüşlerine kısaca değinelim.

Thomas Hobbes (1588-1704) ' un düşüncesinde doğa durumu , “herbiri kendi çıkarı peşinde koşan bireylerin, fiziksel veya zihinsel güç açısından değil ama, birbirlerini öldürebilme bakımından eşit oldukları bir durumdur. Her birey kendi çıkarını azami ölçüde tatmin etmek istediğinden ve

¹ DENT, a.g.e., s.196.

bu bireysel tatmini sağlayabilecek kaynaklar da kıt olduğundan, doğa durumunda insanlar arasındaki ilişki bir savaş ilişkisidir".²

"Hobbes insanların hepsini korku altında tutacak genel bir gücün olmadığı vakti savaş hali olarak görür".³ "Doğa durumu da, bu bakımdan, güvensizliğin, nefretin ve korkunun egemen olduğu bir durumdur. Böyle bir durumda ne yaşam, ne de mülkiyet hakları söz konusudur. Bu yüzden insanlar, potansiyel olarak her an öldürülebilme korkusuyla karşı karşıya buldukları bu güvensiz ortamdan, kendi güç ve haklarını tümüyle üstün bir güce (devlete) devretmeyi kararlaştırarak (bir toplumsal sözleşme yaparak) çıkarlar ve toplumsal uzlaşmayı oluştururlar. T. Hobbes'un tasarımında devlet, bireyler üzerinde mutlak bir güce sahiptir ve devletin bu mutlak güce bireyler arasında yapılan bir toplum sözleşmesi ile ulaşılmasının temel gerekçesi doğa durumunda bulunmayan güvenlik ortamının sağlanmasıdır"⁴. Bu düşüncesini, "kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez"⁵ sözleriyle ifade eder.

T. Hobbes'un temelde güvenlik gerekçesiyle "mutlakiyetçi" bir devlet düzenini meşrulaştırmasına karşılık John Locke (1632-1704), teorisinin temelini insanın doğa durumundaki rasyonel davranış eğilimine dayandırır. J. Locke'a göre, "doğa durumu"nda insanlar, yaşam, çalışma ve mülkiyet haklarına, insan olmaları nedeniyle ve doğal olarak sahiptirler. Ayrıca insanlar, yine doğal olarak, rasyonel, yani makul ve iyi davranış sahibidirler. "Bütün insanlar doğuştan rasyonel varlıklar olarak dünyaya gelir".⁶

Bu özellikleri nedeniyle de, herkes diğerinin sözü edilen temel haklarına saygılı biçimde davranır ve böylece doğa durumu bir barış ortamı halinde yaşanır. " Tabiat kanununa göre zaten bütün insanlar birbirinin

² Levent KÖKER, "Rousseau ve Demokrasi ya da Liberal Teorinin Eleştirisinin Ögeleri. Üzerine Bir İnceleme", Türkiye Günlüğü, S.4 (Haziran 1989), s. 39.

³ Thomas HOBBS, Leviathan, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yay. İst.1993, s.94.

⁴ KÖKER, a.g.m., s. 41-44.

⁵ HOBBS, a.g.e., s.127.

⁶ John LOCKE, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, Türkçesi : İsmail Çetin, Paradigma Yay., İstanbul 1998, s.78.

kardeşidir ve bütün insanlar ortak çıkarlarla birbirine bağlıdır".⁷Ancak, istisnâi de olsa, bazı insanların diğerlerinin haklarına tecavüz etmesi muhtemeldir (ki bu noktada Locke, Hobbes'un insan doğasına ilişkin görüşlerine yaklaşır). İşte, devlete giden yol da bu noktada başlar: Bir hakkın ihlâli halinde, bireyin bu hakkı bizzat kendisinin alması, öznel davranış yüzünden, yeni bir hak ihlâline neden olabilir ve böylelikle bir barış durumu olan doğal yaşam, kargaşaya dönüşebilir.

J.J. Rousseau, insanların toplum halinde yaşamaya başlamadan önce doğa durumunda yalnız, birbirleriyle hiçbir toplumsal ilişkileri olmaksızın yaşadıkları varsayımından yola çıkarak bir doğa durumu belirlemesinde bulunur.

Rousseau, doğal hâlin, tamamen toplum öncesi bir aşama olduğunu düşünür. Doğal hâlin, yalnızca ortamın özelliklerinde değil, insanın kendi özelliklerinde de yansıtıldığını öne sürer . Bu ortam, el değmemiş bir doğadır ve insanların yiyecek, barınma ve güvenlikleri bu doğaya bağlıdır. Rousseau doğanın daha acımasız olduğu kuzey iklimlerinde yaşayanların, iklimin yumuşak olduğu ve yiyecek sıkıntısının bulunmadığı iklimlerde yaşayanlardan daha önce doğal durumundan çıkmak zorunda kaldıklarını ileri sürer. İnsanı diğer insanlarla bir araya gelerek toplumu oluşturmaya ya da birlikte yaşamaya zorlayan şey de hayat koşullarının acımasızlığıdır. İnsan, toplu yaşam sayesinde hayatta kalabilir.⁸

Rousseau doğa durumunun tarihin hangi döneminde yaşandığına ilişkin bir kanıt ve belgeye başvurmaz. Sadece "çok erken zamanlarda" böyle bir dönemin yaşanmış olacağını kabul eder ve gerçek sayar. Kendisine göre toplumun temellerini incelemiş bütün düşünürler doğa haline gitmek gereğini duymuş, fakat kimse de oraya kadar ulaşamamıştır.

Rousseau'ya göre doğa durumu insanlar arasında özgürlük ve eşitliğin olabildiğince hüküm sürdüğü bir dönemdir. Doğa bütün canlılara

⁷ LOCKE, a.g.e., s.51.

⁸ DENT, a.g.e., s.137.

eşit davranmış ve bu dönemi yaşayan insanların evrende ihtiyaç duydukları maddi gereksinimler: Sadece yiyecek, bir dişi ve dinlenmedir. Korktukları ise acı duymak ve açlıktır. Kendi kendine yeten ve doğanın verdikleri ile yetinen bu insanların gelecek için bir korku ve kaygıları da yoktur. Kendi doğalarıyla tam bir uyum içinde olup son derece mutlu ve kaygısızdırlar. Doğa halinde yaşayan bu insanlar yaşamak için gereksinim duydukları herşeye içgüdülerinde sahiptirler. Bu dönemi yaşayan insanların ölüm diye bir korkuları da yoktur; çünkü hayvan ölmenin ne demek olduğunu hiç bir zaman anlamayacaktır. Ölümün dehşetini bilmek insanın hayvanlık durumundan uzaklaşırken edindiği ilk kazançlardan biridir”⁹.

Doğa durumundaki insan yetkinleşebilme ve özgürlüğünü kullanabilme güçlerine de sahiptir, ancak bunların harekete geçmesi, ortamdaki değişimlerin, bu güçlerin kullanılmasını gerektirmesine bağlıdır. Rousseau, zaman zaman, bu iki yetinin kullanılmış olmasının, insanın ilkel ve doğal durumundan çıktığının kanıtı olduğunu söyler.

Toplumsal ilişkilere yabancı olan insan, başkalarının varlığını onaylamaktan onlarla ilişkiye girmekten kaynaklanan tavır ve tutkulardan uzaktır. Bu konuda tek istisna merhamettir; merhamet yalnızca insanın insanla ilişkisinden değil, hayvanlarla kurulan ilişkilerde de geçerlidir. Doğal hâldeki, insan saldırgan ya da değişken değildir. Aksine korkaktır ve barış yanlısıdır. Bu aşamadaki iki insan arasında, sözcüğü yiyecek konusunda bir tartışma olursa, her biri "bu durumu başarıdan alınan zevk ve başarısızlıktan duyulan üzüntü dışında, hiç kin ya da küstahlığa kapılmadan doğal bir olay olarak karşılar.”¹⁰

Rousseau, insanların toplum durumunda yaşamaya başlamadan önce, çok erken zamanlarda hayvanlar arasında dağınık bir şekilde yaşadıkları düşüncesinden yola çıkarak bir doğa durumu kavramıyla bu

⁹ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.106

¹⁰ A.g.e., s.139.

dönemi tanım!ar.¹¹ Doğa durumunu olağan bir gerçek gibi varsayan Rousseau, bu dönemi kanıtlara bağlamaya gereksinim duymadan görüşlerini temellendirmeye çalışır.¹² Ona göre toplumun temellerini incelemiş olan bütün filozoflar hep doğa durumuna kadar gitmek gereğini duymuş, ama hiç biri de oraya ulaşamamıştır.¹³

Çıplak, evsiz ve konutsuz yaşayan bu ilk insanlar için, bizim gerekliliğine inandığımız bir çok şey boş ve bir anlam ifade etmemektedir. Çıplaklık ve konutsuzluk onlar için bir bahtsızlık olmadığı gibi, hayatlarını sürdürmeleri için de bir engel değildir. Doğa halinde, toplum yaşamından uzak bu ilk insanların derileri kıllarla örtülü değilse bile sıcak ülkelerde buna gereksinimleri yoktur; soğuk ülkelerdeyse yedikleri hayvanların derilerini kendilerine mal etmeyi az zamanda öğrenirler.¹⁴

Tehlike anlarında koşmak için ayakları, savunma ve gereksinmelerini gidermek için kolları yeterlidir. Doğadaki diğer hayvan türlerine göre eğer çocukları geç ve güç yürürlerse de anneleri onları kolayca taşır. Kovalanmak durumuyla karşı karşıya kalan anne, ya çocuklarını terk etmek ya da onlara ayak uydurmak zorundadır. Buna rağmen insan, başka türlerde bulunmayan bir üstünlüğe sahiptir.¹⁵

Hayvanlar arasında dağınık durumda yaşayan ve çok erken zamanlardan beri bu hayvanlarla boy ölçüşmek durumunda kalan vahşi insan, kendisini bu hayvanlarla kıyaslar ve bu kıyaslama neticesinde kendisinin hayvanları ustalık bakımından, hayvanların kendisini güç bakımından geçmelerinden daha fazla geçtiğini hissedince artık onlardan korkmamayı öğrenir.¹⁶

¹¹ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.105.

¹² ROUSSEAU, Emile, Çev. Ülkü AKAGÜNDÜZ, 2.Bsk., (Ankara,2003), s.38.

¹³ A.g.e., s.105.

¹⁴ A.g.e., s.106.

¹⁵ A.g.e., s.101.

¹⁶ A.g.e., s.96.

İnsanın sahip olduğu bu ustalığın kendisine sağladığı üstünlük doğadaki en vahşi hayvanların onunla kavgaya tutuşmasının önüne geçer. İnsanla karşı karşıya gelen en vahşi hayvan bile bir kaç denemeden sonra, insanın en az onun kadar vahşi olduğunu anlayacak ve onunla amansız bir kavgaya girmekten çekinecektir.

Rousseau, bu kıyaslamayı şöyle örneklendirir ; " Bir ayıyı veya bir kurdu, bütün vahşi insanlar gibi gürbüz, çevik, cesur, taşlarla ve iyi bir sopayla silahlanmış bir vahşi insanla kavgaya tutuşturunuz; göreceksiniz tehlike, en azından karşılıklı olacaktır; birbirine saldırmaktan hiç hoşlanmayan vahşi hayvanlar, bir kaç denemeden sonra kendileri kadar vahşi bulacakları o insana saldırmakta daha az istekli olacaklardır. İnsanın sahip olduğu ustalıktan daha fazla güce sahip olan hayvanlar karşısında insan, daha zayıf olan ama yine de yaşamaktan vazgeçmeyen türlerin durumundadır."¹⁷

Ağaçlar üzerinde bile kendisine barınak bulan ve hayvanlar kadar koşmasını bilen insanın en temel üstünlüklerinden biri de, hayvanla karşılaşmayı kabul edip etmemek veya kaçmak ile savaşmak arasında seçim yapma özgürlüğüne sahip olmasıdır. Böyle bir şans ve seçme özgürlüğünden yoksun olan hayvanların en vahşileri bile son derece aç kalmak ve saldırı esnasında kendilerini savunma durumu dışında insanla doğal bir savaşın içine girmezler.¹⁸ Doğada bazı türler diğer bazı türlere yem olurken doğa böyle şiddetli bir nefreti insana karşı göstermemiştir.

Rousseau, doğanın insan ve hayvana eşit muamele yaptığı inancındadır. İnsanlarda en çok çocukluk dönemi uzun sürüyorsa da, hayat daha uzun olduğundan bu noktada da aşağı yukarı bir eşitlik bulunmaktadır. Hayvanlarla karşılaştırıldığında insan daha çok kolaylıklara sahiptir. Yem ararken bile yavrusunu beraberinde taşıyan ve emzirmek durumunda olan hayvanlar daha çok yorulmaktadır. Ölecek bir kadının

¹⁷ A.g.e., s.96.

¹⁸ A.g.e., s.97.

çocuğunun da yok olma tehlikesi, yavruları uzun süre kendi başlarına yiyecek arayabilecek durumda olmayan yüzlerce hayvan türüyle ortaktır.¹⁹ Doğadaki diğer hayvan türleriyle ele alındığında, insan, kimi hayvan türlerinden daha zayıf, kimi hayvanlardan daha az çevik; ama bütünüyle ele alınırsa yapısı hepsinden daha uygun ve elverişli bir hayvandır.²⁰

Doğadaki bütün hayvanların çalışmalarını gözleyip onları taklit edebilen insan, onların içgüdülerine kadar yükselir, hayvanların paylaştığı çeşitli besinlerle beslenir ve böylece geçimini de diğerlerinden daha kolay sağlar. Çocukluktan beri hava değişikliklerine, mevsimlerin sertliğine alışmış ve çoğunluğu idmanlı insan, kendi hayatını ve avını vahşi hayvanlara karşı silahsız ve çıplak olarak savunmak durumunda kaldığından, güçlenir, gürbüzleşir ve bozulmaz bir vücut yapısı edinir. Vücudu, bildiği biricik alet olan vahşi insan, onu çeşitli alanlarda kullanır ve zorunluluğun onu edinmeye zorladığı bu güç ve çevikliği, uygar toplumda hüner ve ustalıkla sergilemek, insanın elinden alır.

Rousseau, insanın doğallığı, yani "yabaniliği" hakkında şunları söyler: "Hiçbir şeyin etkisinde kalmayan ruhu, gelecek hakkında bu gelecek ne denli yakın olursa olsun hiçbir fikri olmaksızın, bütün dikkatini sırf şu anki varoluşunu hissetmeye yöneltmiştir; görüşleri kadar sınırlı olan tasarıları ise ancak gün batımına dek uzanmaktadır."²¹ Rousseau doğal insanı şöyle tasvir eder: "Nasıl bir salyangoz evini her zaman sırtında taşırsa, doğal insanın tek kaygısı da kendini taşımak ve tamamen ve sürekli kendisiyle ilgilenmektir".²²

Doğada yeri olmayan şeyin sakıncalı olduğunu hele uygar toplumun çok daha sakıncalı olduğunu²³ belirten Rousseau, vahşi insanı, uygar toplumun donanımlı insanıyla şöyle karşılaştırır; "O, bir baltaya

¹⁹ A.g.e., s.97.

²⁰ A.g.e., s.94.

²¹ DENT, a.g.e., s.136.

²² DENT, a.g.e., s.137.

²³ A.g.e. , s.111.

sahip olsaydı, bileği o kadar sağlam dalları kırıp koparabilir miydi? Bir sapanı olsaydı bu kadar hızla eliyle taş atabilir miydi? Bir merdivene sahip olsaydı ağaca o kadar kolay tırmanabilir miydi? Bir atı olsaydı yarışta bu kadar hızlı olabilir miydi? Bütün bu makineleri edinip toplayacak zamanı uygar insana veriniz; vahşi insanı kolayca aşacağından şüphe edilmez ; ama daha eşit olmayan şartlar altında bir kavga görmek istiyorsanız, o vahşi insanla bu uygar insanı, çıırılıçılak ve silahsız olarak birbirinin karşısına koyunuz; bütün güçlerini aralıksız olarak el altında bulundurmanın, her türlü olaya karşı her zaman hazırlıklı bulunmanın ve her zaman bağdaşık bir bütün olarak kendini göstermenin üstünlüğünü hemen anlayacaksınız.”²⁴

Doğanın sadece insan türüne değil bütün canlılara eşit muamele yaptığına inanan Rousseau'ya göre, doğa durumu bir özgürlük ve eşitlik durumudur. İnsanlar doğa durumundan uygar topluma doğru yol alırken kendi özgürlüklerini kaybetmiş ve adım adım köleleşmişlerdir. İntihar, bağımlılık, salgın hastalıklar ve insanlar arasındaki eşitsizliğin ortaya çıkışı, insanların doğa durumundan toplumsal ve uygar duruma geçmeleriyle meydana gelmiştir. Doğa durumunda insanların toplum halinde değil de yalnız yaşadıkları düşüncesinde olan Rousseau'ya göre toplumsallaşma ve uygarlaşma özgürlükle ters orantılı bir süreçtir, insanlar doğa durumundan uzaklaştıkça kendi bireysel özgürlüklerini yitirmiş ve bağımlı olmuşlardır.

Rousseau, insan türü için ilk kalkış noktasını şöyle belirler: "...ben insanı her zaman bugün gördüğüm yapıda, iki ayağı üzerinde yürür, ellerini bizim kullandığımız gibi kullanır, gözlerini bütün doğa üzerinde gezdirir ve gökyüzünün genişliğini gözleriyle ölçer var sayacağım"²⁵. Bu belirlemeyle Rousseau, insan türüne ilişkin olarak ileri sürülen insan doğası ve özgürlüğüne yönelik düşüncelerini temellendirmeye kalkışacaktır. Doğa durumundaki insanın konumunu belirlemek ve onu

²⁴ A.g.e. , s.95.

²⁵ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.94

tanımak için Rousseau, onu her durumda hayvanla karşılaştırmaktan kaçınmayacak ve hatta hiçbir ahlâki kaygı ve eleştiriyi gözetmeksizin "vahşi insan" kavramını kullanacaktır.

Vahşi insan, özgür insan, evcil insan toplumsallaşmış ve köleleşmiş insandır. Rousseau bu insanı, "kimi hayvanlardan daha zayıf, kimi hayvanlardan daha çevik, ama bütünüyle alınırsa yapısı hepsinden daha uygun ve elverişli bir hayvandır."²⁶ Doğadaki hiç bir hayvanla bir alıp veremediği olmayan ve genellikle en vahşi hayvanlarla bile iyi geçinen insan mutlu ve sorunsuzdur.²⁷

Toplumsallaşma süreci, insanın gerçekten insani özelliklerini edinmesini kesintiye uğratsa da, Rousseau'ya göre, doğa durumundaki koşullar ortadan kalksa bile, insanın doğal yetilerini ve eğilimlerini koruyarak gelişmesi mümkündür.²⁸

Eğer insan doğanın kendisine önerdiği sade, tekdüze ve kalabalıklardan uzak yaşama yolunu seçmiş olsaydı, bütün bu olumsuzluklarla yaşamaya mecbur olmayacaktı. Tabii ki Rousseau insanın doğa durumundan uzaklaşmasını ve uygar topluma geçişini, insanın kendi eseri olarak görmektedir. Bu tercih insanın kendi eseri olduğu gibi, insanın düşünmesinin, düşünme halinin bir sonucudur. İnsanı doğa durumunda daha sağlıklı, mutlu ve özgür kabul eden Rousseau, insanın düşünme hali söz konusu olduğunda, zaman zaman mantıkla bağdaşmayan, mantıksal açıklamalarında zorlanacağımız bazı tavırlar sergileyebilmektedir. Bu nedenle Rousseau, "Doğa bizim sıhhatli olmamızı alnımıza yazmışsa, ben düşünme halinin doğaya aykırı olduğuna ve düşünen insanın yozlaşmış bir hayvan olduğuna hemen hemen inanca vermeye cüret ederim"²⁹ diyebilmektedir.

²⁶ A.g.e., s.94.

²⁷ A.g.e., s.96.

²⁸ DENT, a.g.e.,s.137.

²⁹ ROUSSEAU, , İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.99.

Rousseau, insanın, doğal ve medenî hâllerini karşılaştırırken aslında karşılaştırdığı başkalarıyla ilişkiyi gerektiren ve gerektirmeyen güç ve eğilimlerdir. Böylece, insanın başkalarına ne kadar bağımlı olduğunu göstermeye çalışır. Rousseau için bu ayırım önemlidir. Özelliklerimizden hangilerinin başkalarıyla ilişkilerimize dayandığını saptayabilir ve ilkesel olarak, başkalarıyla ilişkilerimizin doğasını değiştirebilirsek bireysel-toplumsal ve medenî açılardan kendimizi de değiştirebiliriz. İnsanın toplumsal ilişkilerinin, doğasının bir parçası olmaması, doğasına uygun olmadığı anlamına gelmez. Tamamen bağımsız, kendi başına bir yaratılmış gibi hayatını sürdürebilmesini sağlayan güçleri ve eğilimleri kadar insan doğasının parçasıdır.

Rousseau, doğa durumundaki insanın kendi geçimini sağlarken uğrayacağı kazalarla alabileceği yaralar ve ihtiyarlık durumu dışında hemen hemen hastalık tanımayacağına inanmaktadır. Mutluluk sağlığa bağlanınca ve Rousseau ' da insanın en sağlıklı ve çevik olduğu durumu, doğa durumu olarak algılayınca, böyle bir düşünceye varması yadırganmamalıdır.

Rousseau'nun, insanın doğa durumunu ve özelliklerini böyle masum, basit ve barış yanlısı olarak göstermesi birçok kimsenin hayal gücünü harekete geçirmiştir. Rousseau'nun konuyu bu şekilde anlatması hangi nedenlerden kaynaklanıyor olabilir? Söz konusu görüşlerini, tarihî ve antropolojik araştırmalarla kanıtlamak zorunda olduğunu düşünmediğine göre, bunların gerçek durumu kesinleştirmekten çok, şeylerin doğasını açıklamaya çalışan varsayımsal akıl yürütmeler olduğu bellidir. Ancak Rousseau'ya göre kendi görüşü, toplum içindeki insanın durumunu en iyi açıklayan görüştür. Alternatif açıklamaları geçersiz kılmak için bir çaba göstermediğinden ve hatta dikkate bile almadığından, bu görüşlerinin kabul

edilmesi yalnızca doğa durumunu nasıl açıkladığına değil, genel toplum kuramının inandırıcılığına ve tutarlılığına bağlıdır.³⁰

II-EŞİTLİK / EŞİTSİZLİK:

Rousseau'nun eşitlik kavramı üzerinde durmadan önce eşitsizlik kavramından ne anladığını açıklamak gerekmektedir. O iki tür eşitsizlikten bahseder: doğal eşitsizlikler ve uzlaşımsal eşitsizlikler. Doğal eşitsizlikler kuvvet, sağlık, zekâ; vb. arasındaki farklara; uzlaşımsal eşitsizlikler ise zenginlik, şeref, güç ve otorite farklarına dayanır. Birinci türden eşitsizlikler kaçınılmaz, doğal olarak zararsızdır. İkinci gruptakiler ise gayrı meşru ve savunulamaz eşitsizliklerdir. Dikkatini yönelttiği eşitsizlikler ikinci türden olanlardır.³¹

Rousseau bu konuda şunları söylemektedir: "İnsan türünde iki tür eşitsizlik görüyorum. Biri doğa tarafından meydana getirildiği ve yaş, sağlık, bedendeki güçler ve zeka ya da ruh nitelikleri arasındaki farklardan oluştuğu için buna doğa ya da fizik eşitsizlik diyorum. Öteki bir çeşit uzlaşmaya dayandığı ve insanların onaylaması ile kurulmuş, ya da hiç değilse onlarca kabul edilmiş olduğu için, buna manevi veya politik eşitsizlik adı verilebilir".³²

Rousseau, "eşitsizlik" sorununun kaynağı, nedenleri ve gelişme doğrultusunu incelerken, fiziksel eşitsizlik ile ekonomik eşitsizlik arasında nitel bir ayrım koyar. Rousseau, fiziksel eşitsizliği, doğal insanın bedensel yanlarına dayandırarak, doğa durumunda hissedildiğini, ama etkisinin hemen hemen hiç duyulmadığını ileri sürer; ekonomik eşitsizliği ise, toplumsal insanın zihinsel ve ruhsal yeteneklerine dayandırarak, duyarlılığını ve özgürlüğünü yitirmesinin temel nedeni olarak görür.³³

³⁰ DENT, a.g.e., s.138.

³¹ DENT, a.g.e., s.138.

³² ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.123.

³³ Hüsnü AKSOY, Rousseau'da İnsan Yapısı ve Özgürlük Sorunu, (Ankara, 1987), s.30.

Rousseau fiziksel ve ekonomik eşitsizliği, ortak bir köken ve nedene indirgeyen anlayışları, tek yanlı, dar ve ard niyetli anlayışlar olarak nitelendirir. Kimi filozoflar ve siyasal düşünürler, toplum durumunu doğal duruma, toplumsal insanı doğal İnsana indirgeyerek; bedensel, ruhsal ve zihinsel yetenekleri bir tek insanda toplayarak, fiziksel ve ekonomik eşitsizliği bir tek nedene indirgerler. Toplumsal gelişmenin ortaya çıkarttığı yetenek ve güçleri ellerinde bulunduran kesimlerin konumunu doğal ve haklı çıkaracak bu tür düşüncelere karşı çıkan Rousseau, fiziksel ve ekonomik eşitsizlik arasında nedensel bir bağlantının kurulamayacağı noktasında direnir: "Bu iki eşitsizlik arasında « her hangi bir bağlantının bulunup bulunmadığı araştırılmaz; çünkü, komuta edenin boyun eğenden daha verimli olup olmadığını ve beden yahut akıl gücünün bilgelik ya da erdemini hep aynı kişilerde, hem de güçleri ya da zenginlikleriyle orantılı olarak bulunup bulunmadığını bulmaya çalışacaktır. Bu soru akıllı ve özgür insanların problemi olmaktan çok, becerikli kölelerin soracağı bir sorudur."³⁴

Rousseau, ekonomik ve fiziksel eşitsizlik arasında nedensel bir bağlantının kurulamayacağını gösterdikten sonra, ekonomik eşitsizliğin nedenleri ve sonuçları üzerinde durur.³⁵ Rousseau eşitsizliğin oluşumunu şu nedenlere bağlıyordu. "Yetenek ve beceriler eşit olsaydı insanlar arasındaki ilişkiler değişmeden devam ederdi. Ama güçlü daha çok iş çıkartınca, becerikli daha fazla iş yapınca, zeki az zamanda daha çok iş başarınca, çiftçinin daha fazla demire demircinin daha fazla buğdaya ihtiyacı olmuş, eşit çalıştıkları halde biri çok kazanmış öteki ölmeyecek kadar. Böylece doğal eşitsizliğin etkileri görülmeye başlamıştır."³⁶

Ona göre eşitsizliğin ana kaynağı mülkiyet düşüncesidir. Rousseau şöyle yazar: "Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip; bu, bana aittir

³⁴ A.g.e,s.30.

³⁵ A.g.e,s.31.

³⁶ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.123.

diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da hemcinslerine; bu sahtekara kulak vermekten sakınız! Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimseye ait olmadığını unutursanız mahvolursunuz."³⁷ diye haykıracak olan adam, insan türünü nice suçlardan, nice savaşıardan, nice cinayetlerden, kurtaracaktı.

Bu, eşitsizlik anlamında herşeyin başı ve başlangıcı durumundadır. Eğer bu özel mülkiyet düşüncesi gelişmemiş ve yaşam bulmamış olsaydı, insanlar arasındaki savaş, düşmanlık ve eşitsizlikten söz etmek de gerekmezdi. Bu mülkiyet düşüncesinin son sınırına varıp yaşam bulması da kuşkusuz ki uzun bir dönem almıştı. Zaten en güzel dans eden, en iyi konuşan ve en becerikli insanlar; en çok sayılan insanlar oluyordu ve bu da eşitsizliğe ve kötülüğe atılan ilk adımlar oluyordu.³⁸

Bunun sonucunda güçlüler güçlerini kanıtlamak için, yoksullar da ihtiyaçlarını temin etmek için başkalarının mallarına göz dikmişler ve eşitsizliğin bozulması müthiş bir kargaşa ortamı yaratmıştı. Zenginlerin yaptıkları gasplar, yoksulların haydutlukları insanın doğal duygularını tahrip etmiştir. Mal hırsı insanları cimri, haris ve kötü yapmıştı. Bu da doğmakta olan toplumu savaş alanına dönüştürmüştü.³⁹

Gereksinimlerin artışı ve kaynakların sınırlılığı sonucunda, biraraya gelmek zorunda kalan insanlar, ortak yaşamın getirdiği olanaklardan faydalanmaya başladılar. Eskiden olmayan yetenek ve güçlerle kendilerini donattılar. Toplumsal işbölümünün ortaya çıkmasıyla birlikte, zaten yavaş yavaş filizlenmeye başlamış olan insanlar arasındaki yetenek farklılıkları

³⁷ GÜLTEKİN, a.g.e., s.126.

³⁸ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.143.

³⁹ Murat Sultan ÖZKAN, T.Hobbes ve J.J. Rousseau' nun Siyaset Felsefelerinin. Karşılaştırılması, (Erzurum,2003), s.65.

daha keskin bir biçim aldı. İnsanlar ilkin yeteneklerine farklı anlamlar yükleyerek manevi bir eşitsizlik yarattılar.⁴⁰

Rousseau, doğal ve yabanıl durumda eşit olan insanların, insanın zamanla gelişme olanağı sayesinde eşitsizliğe doğru yol aldıklarını belirtti. Eşitsizlik çağlar ve devrimler boyunca ilerleyerek günümüze kadar yol almıştı.

Ona göre, bu tarihsel süreç boyunca kanun ve mülkiyet hakkının oluşması eşitsizliğin ilk aşamasını; yüksek görev makamlarının oluşması ikinci aşamayı; meşru ve kanunlara uygun erkin keyfi erk haline gelmesi eşitsizliğin son aşamasını temsil eder. Toplum yönetenlerin sözleşmeyle oluşmuş yasalardan ayrılarak keyfi davranmaları durumunda meşruiyetlerini yitirirler ve bireylerin özgürlük ve yaşamları uğruna onları alaşağı etme hakkı doğdu.⁴¹

Toplumsal işbölümü emeği verimli kılarak, tekniği yetkinleştirerek, üretim sürecini rasyonel bir biçimde düzenleyerek; bedensel, ruhsal ve zihinsel yetenekleri belli kesimlerin çıkarları doğrultusunda kullanımını olanaklı kıldı. Yoksulu zengine, güçsüzü güçlüye, çalışanı çalışmaya, üretene üretmeyene bağımlı kılarak, ekonomik eşitsizlik ve özel mülkiyetin teknik temelini yaratmış oldu. Doğal durumda hiç bulunmayan ekonomik eşitsizlik "gücünü ve artışını bizim yeteneklerimizden, aklın ilerlemesinden" alarak, "sonunda mülkiyetin ve kanunların yerleşmesiyle birlikte" kalıcı bir biçim aldı.⁴²

İnsanlar başkalarıyla ilişki kurduklarında, ilkesel olarak onlar üzerinde haksız bir üstünlük sağlamaya çalışırlar. Onları önemsemeye değmez ve aşağı görürler. Kendilerini üstün hissetmek amacıyla mümkün olduğu kadar çok eşitsizlik kurmaya ve bunları korumaya çalışırlar. Özel giysiler giymek ya da belirli bir biçimde davranmak gibi sözde ayırdedici işaretler bu

⁴⁰ AKSOY, a.g.e,s.31.

⁴¹ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.169.

⁴² AKSOY, a.g.e,s.32.

amaca hizmet eder. Böyle giyinmek ya da davranmak, kişi ya da grubun kendisini üstün, diğerlerinden farklı “daha iyi bir insan” gibi hissetmesini sağlar. Zenginlik, ayrıcalık, toplumsal konum gibi şeylerin önemi, başka insanları aşağılamaya yönelik bu kötücül istekten gelir. Bu ayırdedici işaretler, hiçbir gerçek niteliğe ya da işleve dayanmamalarına ve yalnızca rakipleri aşağılamaya yaramalarına rağmen bir marifet sayılır.

Ama, "Bir insanın yardımına gereği olduğu andan beri, bir kişinin iki kişiye yetecek kadar yaşama araç ve gereçlerine sahip olmasının yararlı, karlı olduğu farkedildiği andan beri eşitlik kayboldu, mülkiyet işe karıştı, çalışma zorunlu oldu; geniş ormanlar, insan teriyle sulanması gereken, köleliğin ve sefaletin derhal filiz verip ekinlerle birlikte arttığı hoş ve güleç kırlar haline geldi".⁴³

Rousseau bu eşitsizliklerin insanlığın sefalet ve bozulmasının ana kaynağı olduğuna inanır. “Üstün” olan insan bu nedenle zarar görse bile halinden memnundur. Çünkü başkalarının beklentilerinin oyuncağı haline gelerek gerçek benliğini yitirmiş olmasına rağmen onların ölçütlerine uygun olarak kendini değerli hisseder.

Rousseau'ya göre olayların gücü hep eşitliği ortadan kaldırmaya yöneliktir. Ama Rousseau, "Ölçülülük" olarak kavramsallaştırdığı dengeli bir eşitlikten yanadır. Servetler arası farkın büyüklüğü ve aşırı servet eşitsizliğini toplumsal düzen ve huzurla bağdaştırmamaktadır. "Toplumsal durumun insanlar için yararlı olması için hepsinin bir şeyleri olması ve hiç birinin gereğinden çok şeyi olmamasını" dile getirir. Hiç bir yurttaş ne başkasını alacak kadar zengin, ne de kendini satacak kadar yoksul olmalıdır.⁴⁴

Rousseau, "insanı uygarlaştıran, insan türünü yitiren, şaire göre altın ve gümüşdür. Fakat filozafa göre demir ve buğdaydır."⁴⁵ diyerek

⁴³ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.146.

⁴⁴ Gülnur SAVRAN, Sivil Toplum ve Ötesi, Alan Yay, (İstanbul, 1986), s.89.

⁴⁵ ROUSSEAU, a.g.e., s.169.

gerilemeyi mülkiyete bağıyordu. Buğdayın toprağa bağlılığı, demirin de doğanın düzen ve egemenliğinden kopuşu ve uygarlığa geçişi simgelediğini söyleyebiliriz.

Eşitsizliğin karşıtı sayılabilecek özgürlük ve eşitlik kavramları Rousseau'da birbirini tamamlayan ve besleyen iki ögedir. Özgürlük olmadan eşitlik, eşitlik sağlanmadan da özgürlük olamaz. Tabiki özgürlük ve eşitlik, herkesin, her halk ve ulusun kolayca ulaşabildiği ve gerçekleştirdiği bir olgu değildir. Ona ulaşmanın, onu sağlamanın ve onu elde etmenin zorlukları, engelleri ve bedelleri vardır.⁴⁶

Rousseau şöyle yazar : "Eşitliğe gelince, bu sözcükten, güç ve zenginlik derecelerinin herkes için kesinlikle aynı olması değil, bu gücün hiç bir zorbalığa kaçmaması ve ancak mevki ve yasalar gerektirdikçe kullanılması, varlık bakımından da hiçbir yurttaşın ne başkasını satın alacak kadar zengin, ne de kendini satmak zorunda kalacak kadar yoksul olmaması gerektiği anlaşılmalıdır : Bu da büyüklerin mal, mülk ve saygınlık, küçüklerin de cimrilik ve açgözlülük bakımından ölçülü olmalarını gerektirir."⁴⁷

Rousseau'ya göre, bu ilk üstün tutmalar, gurur, başkalarını küçük görme ve kıskançlığı doğurdu. Herkesin kendisinin küçük görülmesini, kendisine gösterilen saygıyla ölçmeye kalkmasıyla intikamlar korkunç olmaya başladı ve insanlar kana susamış zalim oldular. İnsanların bu zalim haline bakıp onların doğa durumunda iken de aynı olduğunu söylemek ve insanları yumuşatmak için güvenlik örgütlerinin zorunlu olduğunu söylemek acele etmektir.

Rousseau' ya göre, toplum sözleşmesinde eşitliği yasalarla sağlamak ve sürdürmek gerekir. O, bire bir, ütöpik bir eşitliğin peşinde değildir ve bunun gerçekleşebilir olacağına da inanmamaktadır. Onun

⁴⁶ ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s.92.

⁴⁷ A.g.e., s.64.

günümüz anlamında, liberal bir eşitlik anlayışına sahip olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek.

Temel sözleşme, doğal eşitliği ortadan kaldırmak şöyle dursun, tam tersine, doğanın insanlar arasına koyduğu maddesel eşitsizlik yerine manevi ve haklı bir eşitlik getirir. İnsanlar güç ve zekâ bakımından olmasalar da, sözleşme ve hak hukuk yoluyla eşit olurlar.⁴⁸

Her yasama sisteminin amacı olması gereken genel yararın ne olduğunu araştırırsak, bunun belli başlı iki şeye, özgürlük ve eşitliğe vardığını görürüz: Özgürlüğe varır, çünkü her özel bağlılık, devlet bedeninden eksilmiş bir o kadar güç demektir; eşitliğe varır, çünkü eşitlik olmadan özgürlük olmaz.⁴⁹

Her şeyden önce, hiç kimsenin köle ya da bağımlı olmaması için ahlâki ve toplumsal konum açısından temel bir eşitlik olmalıdır. Hiç kimsenin keyfi emirler altında olmaması, herkesin kendisiyle ilgili şeyleri yönetme, bunlar üzerinde söz sahibi olma ve herkesi ilgilendiren şeyleri belirleme hakkına sahip olması gereklidir. En iyi devlette bile, mülkiyet ve zenginliğe bağlı bazı farklılıklar olabilir.

Rousseau'ya göre, bunlar kendi hallerine bırakılmamalı; hiç kimsenin kendi yaşamını sürdürebilmesi ve güvenliğini sağlayabilmesi için bazı kişilerin keyfine bağlı hale gelmesine neden olacak kadar büyümesine izin verilmemelidir. Böyle bir irade, söz konusu kişinin köleleşmesine yol açacağı gibi, değerinin başkalarını kendine bağımlı kılmaya bağlı olduğunu düşünmesine yol açacağından, efendi konumunda olan bir kişi için de kabul edilemez olacaktır. Maddi koşulların eşit olması, insanların ekmek paralarını kazanmak amacıyla birilerine yaltaklanarak onların gözüne girme ihtiyacını ortadan kaldıracığından Rousseau için çok önemlidir.⁵⁰

⁴⁸ A.g.e., s.23.

⁴⁹ A.g.e., s.63.

⁵⁰ DENT, a.g.e., s.180.

En iyi devletle bile güç ve konum farklılıkları olacaktır: herkes yönetici olmayacak, herkes yasaları yürütme gücünü elinde tutmayacaktır. Ancak böyle konumlar, eşit egemenlik hakkına sahip bireyleri gibi hareket eden üyelerin ortak onayıyla belirlenecek; hükümet her kişinin onayına bağlı temsili bir işleve sahip olacaktır. Bundan da öte, böyle konumlarda bulunan kişiler, bireyi ve herkesin çıkarını savunmakla ve korumakla görevlendirilecektir. En azından kuramsal olarak, toplumu yönetme işlevlerini gerçekleştirirken kamu yararının hizmetçileri olacaklardır.

Burada bahsedilen ahlâk, toplumsal konum ve maddi kaynak eşitlikleri gibi temel eşitlikler, yalnızca her türlü kölelik ve yoksulluğu önlemeleri açısından değil, hem her birey hem de toplum için sağladıkları şeyler açısından da değerlidir. Rousseau, insanın kendine gerçekten saygı duyabilmesi, değer verebilmesi, kendini ahlâki açıdan önemli bir varlık olarak görebilmesinin, değer verdiği, saygı duyduğu kişilerin onu tanıması ve ona saygı duymasına, bu kişilerle eşit olmasına bağlı olduğunu ileri sürer. Kölelerin göklere çıkarılması hoş bir jesttir; korku ya da tehditten doğar; övgülerin yöneldiği kişiye gerçek bir şeref vermez. Bir kişinin, gözünde değerli olan ve kendi değerlerini bilen kişiler bu kişiye saygı duyarak onu insanlar arasında insan sayarlar.⁵¹

III-TOPLUM SÖZLEŞMESİ

İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı'nda Rousseau doğal yaşam döneminde insanların kendilerini geliştirdiklerini ve bunun sonucu olarak da, insanlarda iyi, kötü gibi duyguların ve ahlaki hislerin geliştiğini belirtir. İhtiyaçların insanları çalışıp üretmeye sevkettiğini ve bütün bunların mülkiyeti doğurduğunu belirtir. Ona göre insanların kendi kendilerine yeterli olmamaları, onları birleşmeye, aralarında birtakım ilişkiler kurmaya sürüklemiştir. İnsanlık için başarılı bir gelişme olan bu durum zamanla kötü sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuş ve artık medeni

⁵¹ DENT, a.g.e., s.181.

toplumda ezen ezilen, sömüren sömürülen, köle efendi ayrımı toplumu fenalıklara sürüklemiştir.⁵²

Toplum Sözleşmesi kuramını ele aldığı eserin birinci kitabının başında Rousseau'nun amacı, "Sivil bir düzenin kurulabilmesi için meşru ve güvenli bir idare veya yönetim kurmak mümkün olabilir mi?" sorusuna cevap aramaktır. "İnsan hür doğar; ancak her yerde zincirlere vurulmuştur" ancak, insanın konumundaki bu değişim meşru mudur? Ne doğumdan gelen haklar ne de Rousseau'nun bir hak yaratma yolu olarak saymadığı güce dayanarak elde edilen haklar, insanların köleleşmesini meşru kılabilir.⁵³

Rousseau'nun, uygar toplumdaki doğa durumuna geçişi olanaklı bulmadığı bu en korkunç savaş halinden kurtuluşun bir yolu yok mudur? İnsanlar doğal eşitliğin kendilerine sunduğu özgürlükten sonsuza dek mahrum mu kalacaklar? İşte bu noktada toplum sözleşmesi çözüm üretmiş olur.

O doğal yaşam ortamının ortadan kalkmasının, insanı birçok tehlike içine soktuğunu, fakat bir daha doğal hale dönmenin imkânsız olduğunu belirtir. Çünkü doğadan uzaklaşan insan, doğal güçler karşısında eski dayanıklılığını ve hassasiyetini yitirir. Bu durum karşısında, insanın yaşam tarzını değiştirmesi, doğal yaşam dönemini andıran bir yaşam tarzının getirilmesi, insanlar arasında yeniden eşitliğin sağlanması ve insanların özgürlüklerinin tekrar kendilerine iade edilmesi gerekmektedir. Mademki doğal yaşam dönemine dönmek mümkün değildir, o halde, insana doğal yaşam döneminde sahip bulunduğu haklar verilmelidir.⁵⁴

Ailenin kuruluşunu iradi olarak ele alan Rousseau toplumda sözleşme ihtiyacının hissedilmesini şu şekilde açıklıyor: İnsanlar, doğal durumdan uygar toplum düzenine geçerken oluşan kavga

⁵² ÖZKAN, a.g.e., s.69.

⁵³ DENT, a.g.e., s.148.

⁵⁴ ÖZKAN, a.g.e., s.70.

durumuna son verebilmek ve kuvvete dayanmayan bir barış düzeni kurabilmek için aralarında bir sözleşme yapmaya karar verdiler. Bu kararı veren insanların iki amaçları vardır: Biri doğa durumundaki özgürlüklerini korumak; diğeri, doğa durumunda ortaya çıkan kavgalara son verecek bir egemenin yönetimi altına girmek. Bu yolla insanlar dağınık olan güçlerini toplar ve baskı unsurlarını alt edebilecek bir güç elde ederler.

Bu güç birliği, birçok kimsenin bir araya gelmesiyle kurulacağına göre bir kimse kendi özgürlüğünü yok etmeden ve nefsine zarar vermeden nasıl başkalarına bağlanabilir? Bu sorun Rousseau'ya göre şöyle çözülmeli: "Üyelerin her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulunmalı ki orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun."⁵⁵

Toplum sözleşmesinin gerçekleşebilmesi için toplum üyelerinden herbirinin tüm haklarıyla birlikte kendini tamamen topluma bağlamaları gerekir. Böylece herkes kendini tamamen topluma verince, durum herkes için eşit olacak ve böyle olunca da, hiç kimsenin bu durumu başkalarının aleyhine çevirmede bir yararı olmayacaktır. Ayrıca bu bağlanma kayıtsız ve şartsız olduğundan, gerçekleşen birlik mümkün olduğu kadar tam ve eksiksiz olacaktır ve hiç kimse bir şey isteme durumunda olmayacaktır. Kendini bu şartlarla topluma bırakanlar, başkaları üzerinde hak kazanır ve böylece hem yitirdiğinin tam karşılığını hem de elindekini korumak için tam güç bulur.

Rousseau, bütün kişilerin birleşmesiyle oluşan bu tüzel kişiliği, cumhuriyet veya politik bütün olarak tanımlar. "Bu politik bütün veya egemen varlık kendisini sözleşmeye aykırı davranmaya zorlayamaz ve başka bir egemen varlığın buyruğuna giremez. Bu halk kalabalığı böylece,

⁵⁵ ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s.26.

bir bütün halinde birleştirdi mi, artık üyelere birine saldıran bütüne saldırmış, bütüne saldıran da üyelere saldırmış olur."⁵⁶

Dikkatli bir şekilde yorumlandığında, böyle bir sözleşme, yurttaşların gerçek özgürlüğünü ortadan kaldırmaktan ziyade onu hayata geçirecek ve yurttaşları atanmış politik efendilerinin boyunduruğu altına sokmak yerine, onları kanun önünde eşit hale getirecektir.

Rousseau burada, özgürlük ile eşitliğin, her türlü hukuk sisteminin ana öğeleri olan iki ilke olduğunu ilan eder ki, Toplum Sözleşmesi'nin önemli bir kısmı bunun için böyle olması gerektiği olgusunun açıklanmasına ayrılmıştır.

Bu şekilde tartışma zeminini hazırlayan Rousseau adil bir otoritenin nasıl kurulması gerektiğini incelemeye başlar. İnsanlarla, ilişki kurmayı zorunlu kılan nedir? Rousseau bunun nedeninin maddî ihtiyaç ve zayıflık olduğuna karar verir. Dolayısıyla, insanlar uyum içerisinde hareket edebilmek üzere güçlerini birleştirirler. Ancak, herbir insan, kendisine borçlu olduğu özeni bir kenara bırakarak ve kendi çıkarlarına zarar vererek, kendi özgürlüğünü ve gücünü ortak bir gaye uğruna nasıl teslim edebilir? "Yapılması gereken, her ortağın malının ve canının, ortak güce dayanarak korunmasını sağlayan öyle bir ortaklık biçimi bulmaktır ki bu sayede herkes diğerleri ile birleştiği halde yalnız kendi kişiliğine uysun ve eskiden olduğu oranda özgür kalsın".⁵⁷

Rousseau Toplum Sözleşmesi'nde, devletin, ancak onun yurttaşlarının aynı zamanda hükümler olmaları durumunda, özgürlüğü sağlayan bir araç olarak hizmet edebileceğini savunur; çünkü ancak o zaman gerçek anlamda, insanların kendi kendilerini yönetmelerinden söz edilebilir. Rousseau'nun gözlemine göre, devletin her bir yurttaşı, diğer yurttaşlarla birlikte, ancak yaşamada doğrudan yer aldığı zaman, başka

⁵⁶ A.g.e., s.26.

⁵⁷ DENT, A.g.e., s.149.

yurttaşların sahip olmaya çalışabilecekleri iktidarın kötü kullanımını engelleyebilir.⁵⁸

Bu formül gösteriyor ki, birlik sözleşmesinde kamu ile tek tek kişiler arasında bir söz borcu yer almakta ve her kişi sanki kendi kendisiyle sözleşme yaparak iki bakımdan bağlanmış bulunmaktadır; önce, egemen varlığın üyesi olarak kişilere karşı, sonra da devletin üyesi olarak egemen varlığa karşı. Ama burada, kimse kendine verdiği sözden sorumlu değildir diyen medeni hukuk kuralı uygulanamaz. Çünkü, bir insanın kendine söz vermesi başka, üyesi olduğu bütüne söz vermesi başkadır.⁵⁹

Gerçekte kölelik, insanın doğasına ve haklarına mutlak anlamda aykırıdır: "Özgürlükten vazgeçmek, insan olmaktan vazgeçmektir, insani haklardan ve ödevlerden feragat etmektir... böyle bir vazgeçiş insanın doğasıyla uyuşmaz. Hatta, bir çoğunluğun herkesin davranışlarını yönlendirmesini sağlayan, oy çokluğuna dayalı oylama yasasının çıkarılabilmesi için dahi oybirliği şarttır.⁶⁰

Toplum Sözleşmesi, işte bu soruna bir çözüm getirir. Bu sözleşme uyarınca her üye, tüm gücünü ve haklarını tüm cemiyete devreder ve kendi kişiliğini ve gücünü, genel iradenin üstün yönlendirmesine tabi kılar. Bu akitle şehir veya cumhuriyet denilen bir tüzel heyet ortaya çıkar. Her üye aynı zamanda hem egemen otoritede pay sahibi bir yurttaş hem de devletin yasalarına tabi bir öznedir.⁶¹

Rousseau şunları söylemektedir: "Bir kalabalığı boyunduruk altına almakla bir toplumu yönetmek arasında her zaman bir ayırım olacaktır. Dağınık yaşayan insanların sayıları ne olursa olsun, birbiri ardınca bir kişinin buyruğu altına girdikleri zaman, bence artık ortada

⁵⁸ WOOKLER, a.g.e., s.19.

⁵⁹ ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s.27.

⁶⁰ DENT, a.g.e., s.148.

⁶¹ A.g.e., s.150.

bir ulusla başkanı değil, bir efendi ile köleleri vardır. Bu, belki bir topluluktur, ama hiçbir zaman toplum sayılamaz. Çünkü, burada ne kamusal bir yarar vardır, ne de politik bir bütün. Bu adam dünyanın yarısını boyunduruğu altına alsaydı bile, yine de kişi olmaktan çıkamaz; öbürlerinin çıkarından ayrı olan çıkarı her zaman için özel bir çıkardır.”⁶²

Devlette “egemen heyet”, en üstün otoritedir ve devleti “oluşturan bireylerin tümü tarafından biçimlendirilir bir otoritedir”. Cemiyetin üyesi olan her yetişkin, istisnasız olarak egemen heyetin de üyesidir. Rousseau, bireylerin tikel ya da özel çıkarlarını, yurttaş olarak sahip oldukları çıkarlardan ayrı olarak korumaya devam etmelerini doğal karşılar. Ancak bireyler, egemen heyeti oluşturan yurttaşların genel iradesine uymaya zorlanmadıkça, tüm sözleşme geçersiz kalacaktır. Bu şekilde zorlanan bireyler, aslında özgür olmaya zorlanmış olacaktırlar. Bireylerin korumasına veya lütfuna değil, herkese eşit olarak uygulanan genel yasalara bağımlı olacaktırlar. Yurttaşlığın beraberinde getirdiği hak ve ödevleri üstlenmek, kamunun genel gücüne sırtını dayamış bir kişinin hem kendisini hem de mallarını çok daha iyi koruyabilmesini sağlayacaktır.⁶³

Herkese adalet ve eşitlik getirecek, herkesin refahını koruyacak ve kötülüklerden esirgeyecek yasalar nasıl çıkarılabilir? Bu yasalar ancak, her üyenin, herkesle paylaştığı ortak çıkarlarını, başkalarına aldırmaksızın, ya da başkalarına zarar verecek şekilde peşine düştüğü kendi çıkarlarının üstünde tutması ile oluşturulabilir. Her kişi kendi öz kimliğinin, eksiksiz ve kendi başına bir bütün olmadığını, kendisine benzer başkalarının arasında bir yurttaş, bir üye olması sayesinde oluştuğunu ve yaşamını ve varlığını borçlu olduğu büyük bir bütünün bir parçasından ibaret olduğunu anlamalıdır. Bu dönüştürme kısmen, kutsal bir otoriteye sahip bulunan ve insanlarda ortak bir yaşamı ve kaderi paylaşma duygusunu baskın hale getiren yasa koyucunun görevidir. Ancak, aynı oranda, bir insan yığınının, ortak bir çıkar etrafında tek

⁶² ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s.23.

⁶³ DENT, a.g.e., s.152.

bir halk olarak yaşamaya ve davranmaya iten birçok etkenin şanslı bir tesadüfle bir araya gelmesine de ihtiyaç vardır.⁶⁴

Genel istenç ve ortak çıkarlara dayanan "toplum sözleşmesi"nin tersine, yapay sözleşmeler, insanın kendisi ve türünden uzaklaşmasının, kendisinin efendisi iken, kendisinin ve başkalarının zorbası durumuna gelmesinin; duyarlılık ve özgürlüğünü yitirmesinin yasal dayanağıydı. Zengini yoksula, güçlüyü güçsüze karşı korumaktan çok, yoksul ve güçsüzü, zengin ve güçlünün denetimi altına alıyordu.

Böylece, duruma hangi yanından bakılırsa bakılsın, kölelik hakkı, sadece haklı olmadığı için değil, anlamsız ve saçma olduğu için de geçersizdir. Kölelik ve hak çelişmeli sözlerdir, birinin bulunduğu yerde öteki bulunmaz, ister iki adam için, ister bir adamla bir ulus için söylenmiş olsun, aşağıdaki sözler her zaman anlamsız kalacaktır :
Seninle öyle bir sözleşme yapacağım ki, hep benim iyiliğime ve senin zararına olacak; keyfim istediği sürece ben uyacağım, yine keyfim istediği sürece sen uyacaksın ona.⁶⁵

Yapay sözleşme kavramı ile toplumsallaşmaya yüklenen olumsuz anlam, birbirini tamamlamakta ve bütünlemektedir. Toplum hakların korunması pahasına bile, başkalarının denetim ve gözetimine bırakılamazdı. Mülkiyet hakkı, özgürlükten farklı bir biçimde, toplumsal yaşamın ortaya çıkardığı bir hak olduğundan, öteki toplumsal haklar gibi, yasalar tarafından düzenlenip sınırlandırılabilir. Özgürlük, insan varoluşunun zorunlu bir koşulu olduğundan, özgürlüğün sınırlandırılması, denetlenmesi demek, insanın sınırlandırılması, denetlenmesi demektir.⁶⁶

Yapay sözleşmelerin düzenlediği ve denetim altına aldığı toplumsal güvenlik ortamına gelince, bu güvenlik, genel istenç ve ortak çıkarları içeren, herkesin eşit oranda pay aldığı genel bir güvenlik olmayıp, mülkiyet

⁶⁴ A.g.e., s.153.

⁶⁵ ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s.23.

⁶⁶ Aksoy, a.g.e, s.34.

ve servetleri ellerinde bulundurduğu anlamı, yapay birleşmeler vasıtasıyla, haklılık ve yasallık kazanır.⁶⁷

Toplum sözleşmesinin içeriği şöyle açıklanabilir: Ortak, kuvvetle her ortağın şahsını ve mallarını savunan ve koruyan bir toplum düzeni kurmak; bu toplum şeklinde her fert diğer fertlerle birleşir, fakat sadece kendisine itaat eder ve eskiden olduğu kadar hür kalır.⁶⁸

Böylece, yaşamlarımızın ahlâki ve siyasal alanını doğal ve fiziksel alandan ayırmış olan Rousseau, farklı özgürlük ya da bağımsızlık biçimlerinin birbiri ile uyumlu olduğunu iddia eder. Yalnızca, kurumları doğal özgürlüğümüzün terk edilmesini gerektiren siyasal toplum içinde, uygar ya da ahlâki özgürlüğü gerçekleştirebiliriz; ve uygar özgürlük bizi tüm topluma bağımlı hale getirirken, ahlâki özgürlük, kendi kolektif irademizi ifade eden yasalara itaat etmemizi sağlar.⁶⁹

O oluşturmaya çalıştığı bu sözleşmeyle akdi bir zarureti, kesin olarak tastik etmek, insanın doğadan aldığı hakların tamamını, toplum içinde koruyabilmesi için hukuk sisteminin nasıl teşekkül edeceğini göstermek ister. Nitekim Rousseau, sosyal sözleşmeyi tarihi olmayan fakat akli normatif veya kural koyan bir gerçeklik olarak ele alır ve yürürlükte olan kanunların doğru olmadığını belirttikten sonra, onunla doğru olan kanunları tayin etmek ister.⁷⁰

Toplum Sözleşmesi'nin önemi, insanların kendi kendilerini idare etmeleri sürecinde ortaya çıkan siyasi otoritenin meşru temelini belirlemeye çalışmasında ve insanların, genel irade yoluyla bir ortaklığa girmelerinin koşullarını ortaya koymasında aranmalıdır. Birçok nokta üzerinde halen tartışmalar sürmektedir. Özellikle de, Rousseau'nun, bireyin özgürlük ve

⁶⁷ A.g.e, s.34.

⁶⁸ ÖZKAN, a.g.e., s.71.

⁶⁹ WOOKLER, a.g.e, s. 19.

⁷⁰ ÖZKAN, a.g.e., s.71.

şerefının savunuculuğunu yaptığını öne sürerken, bireyi tüm toplumun kölesi durumuna getirdiği iddiası üzerinde geniş bir tartışma sürmektedir.

2. BÖLÜM

ROUSSEAU'NUN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI

I- DOĞAL İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Özgürlük sorunu, Rousseau'nun düşünce sisteminde iki değişik düzlemde yansır; birincisi, geçmişte varolan ama geriye döndürülemez olan "doğal insan ve doğal özgürlük" tasarımı; ikincisi geriye döndürülemez olanın yerine konmak istenen "toplumsal insan ve toplumsal özgürlük" tasarımı. Birinci tasarım, "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı" adlı yapıtında, ikinci tasarım ise; "Toplum Sözleşmesi" ve "Emile" adlı yapıtlarında biçimlendirilmektedir. "Doğal İnsan ve Doğal Özgürlük" tasarımı yerine konulmak istenen "Toplumsal İnsan ve Toplumsal Özgürlük" tasarımı doğal olan ile toplumsal olanın sentezine dayanmaktadır.¹

Özgürlüğe dair en önemli ifadesi şöyledir: "İnsan özgür doğar; ama her yerde zincire vurulur".² Bunu söylerken aklında ne tür bir özgürlük, ne tür bir kölelik vardır? Özgürlük özü itibarıyla şöyledir: Hiç kimse başka birinin iradesine tabi olacağı, davranışlarından dolayı başka biri tarafından sorumlu tutulacağı, başkalarına hesap vereceği bir ortama doğmaz. Söz konusu olan nasıl bir ahlâkî ya da medenî bir boyun eğme/eğdirme ya da denetim altında olma/denetim altına alma olursa olsun, bunların hiçbiri insanın doğasından kaynaklanan koşullar değildir. Her birimiz, aslında yalnızca kendimize hesap veririz, kendi hareketlerimizin egemen yöneticisiyizdir, başka hiçbir kimseye karşı borçlu ya da sorumlu değilizdir.³

¹ ÖZKAN , a.g.e., s.75.

² ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s.64.

³ DENT, a.g.e., s.252.

Rousaeau, ne insanın doğal durumdan kopmasını, kendisine ve türüne yabancılaşmasını, yapay gereksinim ve tutkuların kölesi durumuna gelerek, özgürlüğünü ve duyarlılığını yitirmesini kabul eder; ne de insanın yeniden eski konumuna dönebileceğine inanır. Doğal durum ve doğal insandan vazgeçmiş olmasına karşın, doğal hak ve özgürlüklerden, yeti ve duygulardan asla vazgeçmez. Doğal insan ve doğal özgürlük yerine, toplumsal insan ve toplumsal özgürlüğü koyarken; doğal yeti ve duyguları "yeni insan" ın temel yeti ve duygularına, doğal hak ve özgürlükleri de "yeni toplumun" temel hak ve özgürlükleri biçimine dönüştürür.⁴

Rousseau'ya göre özgürlük, bir insan için vazgeçilmez, devredilmez bir haktır. Özgürlük, insanı insan yapan en temel niteliklerden biridir. Bir insan için özgürlükten vazgeçmek, insan olma niteliğinden, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazgeçmektir.⁵

Rousseau, doğal insanı diğer insanlardan yalıtılmış bir varlık olarak tasarılar. Doğal insan, gereksinimlerini karşılıyacak kaynaklara bolca sahip olduğundan, başkalarına gereksinim duymadan, tek başına ve bağımsız bir biçimde yaşayan bir varlıktır. Gereksinimlerini karşılamak için başkasıyla çelişki içinde olmadığı gibi, tüm insanlarla da dosttur. Yapay gereksinim ve tutkulardan uzak olduğundan, doğayı zorlamaz. Doğadan gereksinimi olan şeyleri aldığından, doğayla uyumludur.

Doğal insan, her şeyden önce, duyarlı ve özgür bir varlıktır. Duyarlılık ve özgürlük, insanı insan kılan temel yanlar olduğundan, hayvan ile insan arasındaki en önemli ayırım noktalarını belirlerler. Duyarlılık ve özgürlük, birbirlerini karşılıklı koşullayıp, tamamladıklarından, birisi olmadan diğeri var olamaz. Duyarlılığı özgürlükten, özgürlüğü duyarlılıktan ayıramadığımız gibi, her ikisini de insandan ayrı düşünemeyiz. İnsan doğar doğmaz, duyarlı ve özgür bir varlık olarak dünyaya geldiğinden, o adeta duyarlı ve özgür olmaya yargılı bir varlıktır.

⁴ AKSOY, a.g.e., s.7.

⁵ ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s.20.

Dolayısıyla, özgürlük de duyarlık gibi, duyarlıkta var olan doğal yeti ve duygular gibi, insan doğasının ve varoluşunun zorunlu bir koşuludur.⁶

Rousseau, duyarlılığı, insanda potansiyel olarak varolan doğal yeti ve duygulara dayandırır. İnsanda potansiyel olarak varolan yeti ve duygular şunlardır: "özgür eylemde bulunma yetisi olgunlaşma ve yetkinleşme yetisi, sevgi ve merhamet duygusu."⁷

Rousseau'ya göre, insan ile hayvan, organik yapıları açısından birbirine benzeyen varlıklardır. Aralarındaki temel ayrım, insanı duyarlı ve özgür bir varlık düzeyine getiren doğal yeti ve duyguların insanda özgür bir biçim almasıdır. İnsan ile hayvan arasındaki ilk ayrım, "özgür eylemde bulunma" yetisidir. İnsanlar, hayvanlardan farklı bir biçimde, gereksinimlerini giderirken, davranışlarını biçimlendirirken, özgür bir varlık gibi davranırlar. İnsan ile hayvan arasındaki bu temel ayrımı Rousseau şöyle dile getirir: "Biri içgüdüyle, ötekisi özgür eylemiyle seçer ya da reddeder, bunun sonucunda şu olur; hayvan kendisine hükmeden kurallardan uzaklaşmayı kendisi için yararlı olduğu zamanda bile, yapamaz; İnsan ise, kendi zararına olsa bile, çoğu kez uzaklaşır."⁸

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temeli Üzerine adlı eserinde, insanda, onu diğer hayvanlardan ayırdeden, ani tepkilerini denetlemesini, geleceğini göz önünde bulundurarak, tepkisel olmayan, iradi davranışlarda bulunabilmesini sağlayan bir yeti olduğundan bahseder: "İnsan kendi işlerinde karar sahibi olan özgür bir faildir. Biri (hayvan) içgüdüleriyle, diğeri (insan) özgür iradesiyle bir şey yapmayı seçer ya da reddeder; bu nedenle hayvan, böyle davranmak onun için iyi olacak olsa bile önceden belirlenmiş kuralların dışına çıkamaz."⁹ Yüzeysel olarak bakıldığında insanın, doğanın

⁶ Aksoy, a.g.e, s.21.

⁷ Aksoy, a.g.e, s.22.

⁸ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.96.

⁹ ROUSSEAU, a.g.e, s.101

yaptırımlarıyla başa çıkabilmek ya da onların üstesinden gelebilmek üzere, seçimlerini kendisinin belirleme gücüne sahip olduğu açıktır.¹⁰

Doğal insanın özgürlüğü, soyut aklın biçimlendirdiği olmayıp, duyarlılığın biçimlendirdiği duygusal ruhsal bir özgürlüktür. Bu nedenle o ne salt duygusal olup, daha çok ruhsal bir nitelik taşır. Hayvan ile insan arasındaki ikinci ayrım, "olgunlaşma ve yetkinleşme" yetisinin insanda potansiyel olarak varolmasıdır.

İnsanın zihinsel ve ruhsal, dolayısıyla toplumsal gelişmesinin nedeni olan bu yeti, aynı zamanda, insanın duyarlılığını ve özgürlüğünü yitirmesinin de öznel nedenidir. Bu yetisinin İnsan İçin İkili bir anlam ifade ettiğini Rousseau şöyle dile getirir: "Bu ayırddedici ve hemen hemen sınırsız yetinin, insanın bütün felaketlerinin kaynağı olduğunu; İnsanın, başlangıçta varolan ve içinde akıp gittiği sakin ve masum günlerinden, zamanın zoruyla çekip çıkarmanın bu yeti olduğunu; insanın bilgi ve hatalarını, rezalet ve erdemlerini, yüzyıllar boyunca meydana çıkararak, insanı uzun süre içinde, kendi kendisinin ve doğanın zorbası durumuna getirenin de bu yeti olduğunu kabul etmek zorunda olmak, bizim için hazin olacaktır."¹¹

İnsanı hayvandan ayıran üçüncü nitelik, "sevgi ve merhamet duygusu" nun insanda almış bulunduğu özgün biçimdir. Bu duygular içerik açısından, hayvan ile insan arasında ortak bir bağı oluşturmasına karşın, niceliksel ; niteliksel dağılımının insanda almış bulunduğu özgür biçim açısından, derin ayrılıklar getirir. Sevgi ve merhamet duyguları, tekil insanda birer yeti, insan türü düzeyinde ise genel bir ilke gibi işlemektedir.

Rousseau' ya göre, sevgi ve merhamet duygusunun etkisini hissetmek, gereksinim ve davranışlarını bu duygular dağrultusunda biçimlendirmek için, öncelikle "özgür ve bilgili" olmak gerekir. Hayvanlar özgür ve ilgili olmadıklarından, bu duyguların hepsini pek az duyarlar.

¹⁰ DENT, a.g.e., s.262.

¹¹ AKSOY, a.g.e, s.22.

Oysa insan, doğası gereği özgür ve bilmeye yatkın olduğundan, sevgi ve merhamet duygusunun sesini güçlü bir biçimde duyar. Sevgi duygusu, insanın varoluşuna göstermiş bulunduğu özen; merhamet duygusu ise, diğer insanların varlıklarını duyumsama, onları da duyarlı ve özgür varlıklar olarak, yani insan olarak algılama anlamında, doğal iki duygudur.

İnsan, duyarlılığından, dolayısıyla sevgi ve merhamet duygularından uzak kalmaz. Sevgi ve merhamet duygusunun insanda somutluk kazandığı yer "vicdan" dır. Vicdan, tüm insanlarda ortak bulunmasına, herkese aynı oranda verilmesine karşın, insanların çok azı bu sesi duyarlar. Bunun nedeni, insanların kendi vicdanlarının sesini dinlemelerinden çok, toplumsal alışkanlıkların onlara kazandırdığı yapay tutkuların sesinini dinlemeleridir. Tutkuların gereksinimini ve davranışlarımızı bu ses doğrultusunda biçimlendirmek, sevgi ve merhamet duygularını güçlü kılmak gerekir. Sevgi ve merhamet duyguları olmaksızın, insan ne kendisiyle içten bir bağlantı içine girebilir, ne de başkalarıyla duygusal bir özdeşlik içinde olur. Sevgi ve merhamet duyguları vicdanda bütünsel bir yapı kazanarak, insan ruhunda, "sen" ve "ben"i "biz" e dönüştürür.

Rousseau böylece bireysel varoluşumuzu türsel varoluşa, bireysel sevgimizi türsel sevgiye dönüştürerek, insanlar arasında duygusal bir özdeşliğin zeminini yaratmış olur. Bu duygusal özdeşlik, toplumsal koşullar ve değer sistemlerinin belirlenimi altına girdiğinden bu yana, eksik ve sınırlı bir niteliğe bürünmüştür. İnsanı hayvandan ayıran üçüncü nitelik, "sevgi ve merhamet duygusu" nun insanda almış bulunduğu özgün biçimdir. Bu duygular içerik açısından, hayvan ile insan arasında ortak bir bağı oluşturmasına karşın, niceliksel ; niteliksel dağılımının insanda almış bulunduğu özgür biçim açısından, derin ayrılıklar getirir. Sevgi ve merhamet duyguları, tekil insanda birer yeti, insan türü düzeyinde ise genel bir ilke gibi işlemektedir.

Doğal insan, fiziksel çevrenin dışında hiçbir belirlenimle karşı karşıya olmadığından, bağımsız ve zgr bir biçimde yaşar. Gereksinimlerine yetecek kaynaklara bolca sahip olduğundan, öteki insanlarla barış içinde yaşar.

Yapay gereksinim ve tutkulardan uzak durduğu için, huzur ve dinginlik içindedir. Yapay gereksinim ve tutkuların denetlenemez akışına kendini kaptırmiş olan toplumsal insan için durum, bunun tam tersidir. nce yaşamak için zorunlu gereksinimlerden daha fazlası, daha sonra büyük servetler ve ardından köleler gelir; bir an bile durup dinlenmek yoktur. Onun zgrlğ, duyarlılığın zorunlu bir parçası olup, ruhsal bir nitelik taşır. Ruhsal zgrlğn davranışlara yansısı fiziksel çevrenin belirlenimi altında olsa da, bu sınırlama özgürlüğün doğasıyla aykırılık taşımaz. Doğal insanın özgürlüğünün nesnel zemini, gereksinim ve kaynakları arasındaki doğal dengeye dayanır. Bu denge, insanların kendi kendileri ve koşullarıyla yetinebilmelerinin nesnel nedeni olduğu gibi, özgürlüğün de nesnel zeminidir. Bu denge bir dengesizliğe dönüşmediği müddetçe, insanlar duyarlılık ve özgürlüklerinden birşey yitirmezler.

İnsanın kendi hareketlerini yönlendirme ve yönetmedeki mutlak egemenliği ve kimseye hesap vermek durumunda olmaması Rousseau'nun tüm insanlara özgü doğal özgürlüğü olumlamasının temelidir. Kişinin bu yetkin özgürlüğüne ancak bir canlıyı zorlayan doğal yetersizlikler veya güçlüklerle önemli sınırlamalar getirilmesi mümkün değildir. Rousseau'ya göre insanları, engelleri kaldırmak için güçlerini ve yeteneklerini birleştirerek maddi ve toplumsal örgütlenmelerde birleştirmeye zorlayan şey de bu tür kısıtlamalardır. Bu nedenle birleştiklerinde, kendi egemenliklerini ve doğal özgürlüklerini elde tutabilme konusu önem kazanır.¹²

Bağlılığı toplumsal yaşamın, onun dayanağı olan özel mülkiyetin bir eseri ve sonucu olarak gören Rousseau'ya göre her insan zgr ve kendi

¹² DENT, a.g.e., s.263.

kendisinin efendisi olarak dünyaya gelir. Hiç kimse başka kimseyi isteğinin dışında buyruk altına alamaz.¹³

Rousseau'nun özgürlükten kalkış noktası herkesin özgür doğduğu ilkesidir. Ona göre bir insan kendisini başkalarına bağlayabilirse de, çocuklarını bağlayamaz. "Çünkü, onlar insan ve özgür olarak doğarlar; özgürlükleri kendilerininidir; hiç kimsenin onu kullanmaya hakkı yoktur. İyiyi kötüden ayıracak çağa gelmeden önce, baba çocuklarını korumak, rahatlarını sağlamak için onların adına birtakım koşullar koyabilir; ama onları kayıtsız şartsız, geri dönülmezcesine başkasına veremez. Çünkü böyle bir bağış doğanın amaçlarına aykırı olduğu gibi, babalık haklarını da aşar."¹⁴ Temel ölçüt insanın doğa durumundaki yaşamı olunca, özgürlüğün de bu durumdan uzaklık ve yakınlıkla değerlendirilmesi normaldir.

Doğal durumda insanlar gereksinimlerini giderecek kaynaklara bolca sahip olduklarından, kendileri ve koşullarıyla yetinebiliyorlardı. Gereksinimlerini gidermek için başkalarına gereksinim duymadıkları gibi başkalarıyla da çatışkı içinde değillerdi. Ne zaman gereksinim ve kaynaklar arasında denge, bir dengesizliğe dönüştüyse, işte o zaman insanlar kendileri ve koşullarıyla yetinemez duruma geldiler.

Başkalarının yetenek ve güçlerine gereksinim duymaları onları guruplar halinde yaşamaya zorladı. Demek ki, toplumsal gelişmeyi belirleyen, tek başına yaşama biçiminden guruplar halinde yaşama biçimine geçmeyi zorunlu kılan bu etmen, insanların bilinci ve iradesinden bağımsız bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

¹³ ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s.122.

¹⁴ ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s.19.

II- TOPLUMSAL İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Rousseau, doğal yaşam halinden toplum düzenine geçerken insanın doğal özgürlüğünü ve elin erişebildiği her şeye hakim olma hürriyetini kaybettiğini, fakat buna karşılık medeni hürriyeti kazandığını belirtir. O, medeni dönemde davranışlarını yönlendiren içgüdü'nün yerine adaleti koyar, daha önce yoksun olduğu değer ölçüsünü verir. Bu dönemde ödevin sesi içtepkilerin, hak da isteklerin yerini alınca, o güne kadar yalnız kendini düşünen insan, adalet ilkelerine göre davranmak, istençlerini dinlemeden önce aklına başvurmak zorunda kalır. Böylelikle yetileri gelişir, düşünceleri açılır, duyguları soylulaşır, ruhu baştan başa yükselir. Çünkü doğal haldeki özgürlük gerçek özgürlük değil, denetimsiz arzuların köleliğidir. İnsanın sadece medeni halde elde edebileceği ahlâki özgürlük, insanı kendisinin efendisi yapar. Çünkü "kendimize emir verdiğimiz bir kanuna itaat hürriyettir". Böylece eski doğal durumdaki gibi insan yalnızca kendi kendine itaat etmiş olacaktır.¹⁵

Toplum sözleşmesi, doğa halindeki yaşama dönüşün mümkün olmadığı ortamda, politik toplumda insanın doğal haklarını koruma ve sağlama isteğini dile getirir.

Bağlılığı toplumsal yaşamın bir sonucu ve eseri olarak gören Rousseau'ya göre, her insan özgür ve kendi kendisinin efendisi olarak dünyaya gelir. Kuşkusuz özgürlük sadece bir köle ve efendinin ilişkileri, kölenin bağlılığı ve efendinin egemenliği gibi kaba ve dar bir çerçevede ele alınamaz.

Rousseau'ya göre bir kalabalığı boyunduruk altına almak ve bir toplumu yönetmek arasında bir ayırım vardır. Dağınık yaşayan insanların sayıları ne olursa olsun, bu insanlar bir kişinin buyruğu altına girdiklerinden, meydana gelen oluşum, bir ulusla başkanı değil, bir efendi

¹⁵ ÖZKAN, a.g.e., s.75.

ile köleleridir. Meydana gelen bu oluşum bir topluluktur; ama hiçbir zaman bir toplum değildir. Çünkü toplumsal ögede kamusal yarar ve politik bütün vardır.¹⁶

Rousseau, bir topluluğun toplum olabilmesinin ilk koşulunu, toplumsal çıkar ve siyasal bütünlüğe sahip olması olarak görür. Bu koşullardan yoksun olan topluluklar, topluluğun efendisi durumunda olan kişinin ölmesiyle dağılıp parçalanmaya mahkumdurlar.

Daha önce özgür ve bağımsız olan insan, çıkarları için olduğundan başka görünme durumundaydı. Öncelikle de hemcinslerine boyun eğip kul olmuştur, ilişkiler her kademedeki insanlar için bir bağımlılık oluşturmuştur. Öyle ki, "O, hemcinslerine efendi olurken bile bir manada köle olur. Zenginse, onların hizmetine, fakirse onların yardımına bağlıdır; orta halli olmak da onu, onlardan vazgeçebilecek duruma hiç getirmezdi."¹⁷

Bir dönem sonra güçlüler, gereksinmelerini başkalarının malı üzerinde bir hak olarak görür. Bozulan bu eşitliği korkunç bir kargaşa izler, zenginlerin gaspları, fakirlerin haydutluğu doğal merhamet ve adaletin zayıf olan sesini boğar. En güçlünün hakkı ve ilk el koyanın hakkı, kavga ve cinayetlerle son bulan, sürekli çatışma halini meydana getirir. Böylece doğmakta olan toplum en korkunç savaş halinde gelişir.

Rousseau, toplum sözleşmesi ve antlaşmalarla bir araya gelmiş insanların, genel güvenliği koruma ve sağlama düşüncesiyle bile olsa, kendilerini kayıtsız şartsız mutlak bir efendinin kollarına atmayacaklarını belirtir. Bir araya gelip bir şefin atanmasında, insanların amacı kendilerini baskıya karşı savunmak, varlıklarının esas unsurları olmalarını, özgürlüklerini ve hayatlarını korumaksa, bunun bedeli özgürlükten vazgeçmek olmamalıdır.

¹⁶ A.g.e.,s.19.

¹⁷ A.g.e., s.25.

Rousseau, insanın insanla ilişkilerinde bir insanın başına gelebilecek en kötü olayın, başkasının keyif ve insafına bağlı olmasını görür ve hiç bir şefin insanın en güzel hakkı olan özgürlüğünden vazgeçmesi durumunda, sunabileceği eşdeğer bir teklifinin olmayacağını açıklar.¹⁸ İnsanlardan savunma bahanesi altında özgürlüklerinden vazgeçme ödünü istenemez. "Demek ki halkların başlarına şeflerin geçmeleri onları kendine kul etmek için değil, onların özgürlüğünü savunmak içindir."¹⁹

Politik kurumu halk ile onun kendisine seçtiği şefle arasında yapılmış gerçek bir sözleşme olarak gören Rousseau'ya göre bu sözleşme ile iki taraf şart olarak konulmuş olan ve birliklerinin bağlarını teşkil eden kanunlara uymayı üstlenirler. Halkın tek tek bütün istemlerini kendisinde toplayan bu istenç ve açıklandığı maddeler devletin bütün üyeleri için bağlayıcıdır. Devleti yönetenler kendilerini vekil edenlerin amacına göre hareket etmeli, yurttaşlara kendilerine ait olandan barış içinde yararlanma olanağı sağlamalı, kamu yararını kendi öz çıkarından üstün görmelidirler.²⁰

Rousseau, devleti yönetenlerin meşruluğunu yasalara bağlılıklarında arar. Devletin başındaki yüksek görevliler yasalara aykırı hareket ettiklerinde, ilk başta kendi çıkarlarına zarar verecek ve meşruluklarını yitireceklerdir. Devletin esasını yüksek görevliler değil de kanunlar teşkil ettiğinden, böyle bir ihlâl durumunda sözleşmenin iptali sözkonusu olacaktır. Rousseau sözleşmenin doğası gereği (ortak uzlaşımaya dayandığından) geri dönülmez ve bozulmaz olmadığını söyler.²¹ Sözleşmenin iptali ile tarafları bağlayacak üstün bir güç kalmadığına göre herkes kendi davasının yargıcı olacak ve herkes haklı olarak kendi doğal özgürlüğüne dönecektir.²²

¹⁸ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s.160.

¹⁹ A.g.e., s.160.

²⁰ A.g.e.,s.169.

²¹ A.g.e.,s.167.

²² A.g.e.,s.167.

Demek ki özgürlüğün kısıtlanması, gasp veya ihlâli durumunda kişinin sözleşmeden vazgeçip, doğa durumunda sahip olduğu özgürlüğüne dönebilme hakkı ortaya çıkar. Ama bu doğa hâli, kişinin uygarlık öncesi sahip olduğu doğa hali değil; farklı ve yeni bir doğa halidir. Birincisi saf doğa hali iken, ikincisi aşırı bozulma ve kokuşmuşluğun meyvesidir.²³

Bu sözleşmenin koşulları işin özü ile öylesine belirlenmiştir ki, en küçük bir değişiklik onu etkisiz ve geçersiz bir duruma sokar; öyleki, toplum sözleşmesi bozulup da herkes önceki haklarına dönünceye ve sözleşmeye dayanan özgürlüğünü yitirerek bu özgürlük uğrunda terk ettiği doğal özgürlüğünü yeniden elde edinceye kadar, belki hiçbir zaman açıkça dile getirilmemiş olan bu koşullar her yanda kendiliğinden kabul edilmiş, tanınmıştır.

Bu koşulların hepsi, kuşkusuz bire indirilebilir ki, o da şudur: Toplum üyelerinden her biri, bütün haklarıyla birlikte kendini baştan başa topluluğa bağlar; çünkü, bir kez, her kişi kendini tümüyle topluma verdiği için, durum herkes için birdir. Durum herkes için bir olunca da bunu başkalarının zararına çevirmekte kimsenin bir çıkarı olmaz.²⁴

Kim genel istemi saymamaya kalkarsa, bütün topluluk onu saygıya zorlayacaktır. Buda, o kimse yalnız özgür olmaya zorlanacaktır, demektir. Çünkü, bu koşul, her yurttaşı yurda mal etmekle onu her çeşit kişisel bağılıktan korur, toplum bağılıklarını yalnız o haklı kılar. Bu koşul olmazsa, bütün bu bağılıklar anlamsız, zorbaca olur ve büyük kötülöklere yol açar.²⁵

Bu denkleşmeyi, kıyaslaması kolay bir biçime sokalım: İnsanın toplum sözleşmesiyle yitirdiği şey, doğal özgürlüğü ile isteyip elde edebileceği şeyler üzerindeki sınırsız bir haktır. Kazandığı şeyse, toplumsal özgürlökle, elindeki şeylerin sahipliğidir. Bu denkleştirmede

²³ A.g.e.,s.174.

²⁴ ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s.26.

²⁵ A.g.e.,s.29.

yanılmamak için, sınırını kişinin gücünde bulan doğal özgürlüğü halkın oyuyla sınırlı toplum özgürlüğünden; kaba gücün ya da ilk oturma hakkının bir sonucu olan elde bulundurmaya, gerçek bir yetkiye dayanan sahiplikten ayırt etmek gerekir.

Yukarıda söylenenlere, yani insanın toplum halinde elde ettiklerine, insanı kendi kendisinin efendisi yapan «manevi» özgürlüğünü ekleyebiliriz. Çünkü, salt isteklerin itişine uymak kölelik, kendimiz için koyduğumuz yasalara boyun eğmekse özgürlüktür.²⁶

Montesquieu Yasaların Ruhu Adlı eserinde : “Özgürlük her iklimde yetişen bir meyve değildir, onun için her ulus ulaşamaz ona” diyor. İnsan, Montesquieu' nün koyduğu bu kural üstünde ne kadar düşünürse, doğruluğunu o kadar anlar; ne kadar çürütmeye kalkarsa, yeni yeni kanıtlarla doğrulanmasına o kadar fırsatlar verir.²⁷

Rousseau'nun “özgürlük ideali”, toplumsal koşullar ve değer sistemlerinin baskısı altında tuttuğu doğal özgürlüğün, toplumsal düzlemde yeniden biçimlendirilmesini içerir. Rousseau'ya, göre doğal insan, özgür bir varlıktır. İnsan ile özgürlük arasındaki içten bağlantı, İnsan ve özgürlük tasarımının nesnel ve anlamsal içeriğini belirler. Doğal insan ile doğal özgürlük arasındaki bağlantı, hem insanı hem de özgürlüğü, toplumsal düzlemde yeniden biçimlendirmenin temelini oluşturur.²⁸

Rousseau toplumsallaşma kavramına doğal durumdan kopması, kendisine ve türüne yabancılaşması, kendisinin ve başkalarının zorbası durumuna gelerek, özgürlüğünü ve duyarlılığını yitirmesi anlamında, olumsuz bir anlam yükler. Bunun yanında, yeni yetenek ve nitelikler kazanmış bir varlık anlamında, olumlu bir anlam yükler.

²⁶ A.g.e.,s.29.

²⁷ A.g.e.,s.92.

²⁸ AKSOY, a.g.e, s.3.

Toplumsallaşmayı olumsuz anlamda aldığımızda, tarih insanın duyarlılığını ve özgürlüğünü yitirmesi, kendisinin ve başkalarının zorbası durumuna gelmesinin tarihi olup çıkar. Toplumsallaşmayı olumlu anlamda aldığımızda ise, tarih insanın yeni nitelik ve yetenekler kazanarak toplumsal bir varlık düzeyine yükselmesinin tarihi olup çıkar. Demek ki, toplumsallaşma kavramına yüklenen iki değişik anlam, iki değişik tarihsel bakış açısını sunmaktadır bize.

Roussaeau tarihsel gelişmeyi iki ana evreye ayırır; birincisi, insanların guruplar halinde yaşamalarına karşın, özgürlük ve bağımsızlıklarını yitirmedikleri, bir arada yaşarken, barış ve mutluluk içinde oldukları "insanın gerçek gençlik çağı"; ikincisi yeteneklerin işbölümüne mekanik bir biçimde uyarlandığı, yapay gereksinim ve tutkuların davranışların itici gücü durumuna geldiği, insanın türünden ve kendisinden yabancılaştığı, duyarlılık ve özgürlüğünü yitirerek, kendisinin ve başkalarının zorbası durumuna geldiği dönem, olumsuz anlamda toplumsallaşmadaki bu ikinci döneme denk düşer.²⁹

Zamanla gurupların nicelik ve nitelik düzeyinde belli bir yükselme gözlenir. Cinsel ilişkilerin kalıcılaşması ve doğal iş bölümünün ortaya çıkmasıyla birlikte, gurup yaşamı yerini toplumsal bir kurum olan aileye bırakır. Rousseau aileyi kadın ve erkeğin özgür istenci ve ortak çıkarına dayanan "ilk toplum sözleşmesi" olarak tanımladığından; ailenin biçimlenmesinde, hem öznel hem de nesnel nedenlerin varlığını görmekteyiz. Kadın ve erkeğin özgür istencine dayandığından öznel, doğal gereksinimlerin yerini yapay gereksinim ve tutkuların, davranışların itici gücü durumuna gelmesinden sonra, insanlar duyarlılık ve özgürlüklerini yitirerek, yabancılaşmış ve özgürlüğünü yitirmiş bir varlık olarak tarihin sahnesine çıktılar.³⁰

²⁹ A.g.e.,s.20.

³⁰ A.g.e.,s.4.

Toplumsal işbölümü, emeğin verimliliğini artırarak, üretim tekniği ve yöntemini yetkinleştirerek, toplumsal üretim sürecini rasyonel bir şekilde düzenleyerek, ortaya çıkmasını sağladı. Çalışanı çalışmayana, üretene üretmeyene bağımlı kılarak, üretmeden tüketme, çalışmadan kazanma gibi, boş ve asalak, kokuşmuş ve çürümüş bir yaşam biçiminin teknik temelini oluşturdu.

Ekonomik eşitsizlik ve özel mülkiyetin ortaya çıkması, kalıcı ve yasal bir biçim almasından sonra, insanlar duyarlık ve özgürlüklerini yitirerek, kendilerinden ve ötekilerden uzaklaşmış, kendilerinin ve başkalarının zorbası durumuna gelmiş varlıklara dönüştüler. Toplumsal düzlemde insanların birbirlerini karşılıklı bağımlılaştırması, bu bağımlılığın yeryüzünün tüm alanlarına yayılması, sadece tekil insanın değil, aynı zamanda insan türünün topyekün yabancılaştırılmasına ve köleleşmesine yol açtı.

Bu açıklamalardan sonra, toplumsal gelişmenin nesnel nedenlerini şöyle sıralamak olanaklı: Birincisi, gereksinim ve kaynaklar arasındaki dengesizlik; ikincisi, doğal işbölümü; üçüncüsü, toplumsal işbölümü. Birinci neden, insanların tek başına yaşam biçiminden guruplar halinde yaşam biçimlerine geçişi; ikinci neden, guruplar halinde yaşam biçiminden, toplumsal bir kurum olan aileye geçişi; üçüncü neden, ekonomik eşitsizlik ve özel mülkiyet üstünde yükselmiş, kelimenin tam anlamıyla toplumsal yaşama geçişi belirleyen nesnel nedenlerdir.

Öznel nedenleri ise şu şekilde betimleyebiliriz. Rousseau, soyut aklı, toplumsal faaliyetin düzenlenmesi ve denetlenmesinin temel bileşkenlerinden biri olarak görür. Soyut akıl, kaynağını ve gelişme düzeyini toplumsal yaşamdan alır. Yani toplumsal gelişmenin insana kazandırdığı bir yetidir. Ama aynı zamanda toplumsal gelişmenin devindirici ve itici gücüdür. Ekonomik eşitsizlik ve özel mülkiyetle birlikte işleyerek, insanların zihninde kâr ve yarar düşüncelerinin doğmasına, ruhlarında para ve mülkiyet tutkusunun yerleşmesine yol açar.

Soyut akıl, insanı insanla, insanı doğayla yabancılaştırarak, kendisinin ve doğanın zorbası durumuna getirir. Eğitim ve siyasal düzenlemeler alanında, insanı yapay gereksinim ve tutkuların kölesi durumuna getirerek, başkalarının denetimi altına sokar. Kuşkusuz tüm bunlar, aklın soyut ve olumsuz kullanımının ürünleridir. Aklın bir de somut ve doğru kullanım biçimi vardır. Soyut akıl, doğal bir içerik kazanıp, somut bir biçimde işlediğinde, yabancılaşma ve köleliğin ortadan kaldırılmasının kuramsal ve yöntemsel dayanaklarını verir bize.

Ama insanların gereksinimlerinin artış oranı ile, kaynakların sınırlılığı arasında, zamanla, bir dengesizlik baş gösterir. Bu dengesizlik, insanı kendi kendisiyle yetinen bir varlık olmaktan çıkarıp, başkalarına gereksinim duyan bir varlık düzeyine düşürür.³¹

İnsanlar varoluşlarını korumak ve kollamak için öteki insanların yetenek ve becerilerine gereksinim duymaya başlarlar. İnsanlar, ortak tehlikeleri etkisiz kılmak, ortak güçlüklerin üstesinden gelmek, ortak amaçları birlikte gerçekleştirmek için, yetenek ve becerilerini birleştirmeye başlarlar, bu ortak yaşam biçimi, doğal özgürlüğe belli sınırlar getirirse de, duyarlılık ve özgürlüklerini tümünden ortadan kaldıramaz.³²

Yetenek ve becerilerin ortak kullanımı, insanları birbirlerine karşılıklı bağlasa da, bu bağlanma toplumsal bağımlılık ve kölelikten çok uzaktır. Gereksinimlerin niceliksel ve niteliksel artışı, gereksinimlere yeni gereksinimler eklenmesi, yetenek ve becerilerin yeni gereksinimlere uyarlanması açısından toplumsal köleliğin nesnel zeminini oluşturmasına karşın, yine de özgürlük ve duyarlılığı kendi içinde var kılabilir.³³

Kısaca söylenirse, bu yeni durum, hem doğal ve hem de toplumsal olanın birliğini içerdiğinden, bir yeniden doğal özgürlüğü öte yandan toplumsal bağımlılığı kendinde taşıyan diyalektik bir çelişkiyi içerir. Bu

³¹ A.g.e.,s.26.

³² A.g.e.,s.26.

³³ A.g.e.,s..27.

çelişkinin zaman içinde kendini dışlaması, yeni içerik ve biçimler kazanarak, toplumsal bağımlılığa ve köleliği yaratabilmesi için toplumsal işbölümünün ortaya çıkmasını beklemek gerekir.³⁴

Toplumsal iş bölümü, ekonomik eşitsizlik ve özel mülkiyetin teknik temellerini yaratarak insanın insana bağımlılığını kalıcılaştırır. Gereksinimlere yeni gereksinimler, tutkulara yeni tutkular ekleyerek, kendisine ve türüne yabancılaşmış, duyarlılığını ve özgürlüğünü yitirmiş bir varlık anlamında, toplumsal insanı tarihin sahnesine çıkarır.³⁵

Toplumsal insan, özsaygı ve yeteneklerini körelten insan olduğundan, kendisinden çok başkasının yetenek ve güçlerine dayanır. Davranışlarını biçimlendirirken, doğal gereksinimlerinden çok, başkalarının yapay tutkularını temel alır. Varoluşunu başkalarının kanı ve yargılarına dayandırır. Bu nedenlerden dolayı, kendisi için değil, başkaları için yaşamasını bilir. "Doğal haldeki insan, kendi kendisini yaşar; her zaman kendisinin dışında olan toplumsal insan ise ancak başkalarının kanılarına göre yaşamasını bilir; ve sadece onların yargılarında varoluşunu çıkarır."³⁶

Yabancılaşma genelde yaşamın tüm alanlarında kendisini göstermesine karşın, en derin ve keskin biçimde, doğal duyguların farklılaşması alanında ortaya çıkar. Sevgi duygusu doğal bir duygu olmaktan çıkıp, kendimizi başkalarından farklı kılan, kendini beğenmişlik ve özsaygı duygusuna dönüştüğü yerde insanın kendine yabancılaşması başlar. Öteki insanları birer insan gibi algılama duygusu olan merhamet duygusu, insanların birbirlerini boğazlamalarına yol açan rekabet duygusuna dönüştüğü yerde ise, insanın türünden yabancılaşması ortaya çıkar. İnsanın kendisine, türüne yabancılaşması demek, doğal ve bütünsel yapısını yitirmesi, duyarlılık ve özgürlüğünden uzaklaşması demektir.³⁷

³⁴ A.g.e.,s.28.

³⁵ A.g.e.,s.27.

³⁶ A.g.e.,s.40.

³⁷ A.g.e.,s.40.

Rousseau, insanı içine düşmüş bulunduğu yabancılaşıma ve kölelik durumundan kurtarmak için, birbirini tamamlayan ve koşullayan iki değişik çözüm önerir: birincisi, genel istenç ve ortak çıkarlara dayanan "yeni bir toplumsal yapı"; ikincisi, hem yeni toplumsal yapıyı kalıcılaştıran ve hem de insana doğal bütünsel bir yapı kazandıran "doğal bir eğitim sistemi" önerir. Yeni toplum ile doğal eğitim sistemini birbirine bağlayan genel ilkeyi şöyle formüle edebiliriz; doğal olan ile toplumsal olanın sentezini doğal olana dayandırma ilkesi.

III- ÖZGÜR İNSANIN EĞİTİMİ

Rousseau, doğal eğitim kuramını biçimlendirirken, öncelikle insanda potansiyel olarak varolan doğal yeti ve duygulardan yola çıkar. Doğal olanın belirlenmesi, hem doğal olan ile toplumsal olanın birbirinden ayrılmasını, hem de doğal olanın ön plana çıkarılarak, eğitim sürecinin hammaddesi durumuna getirilmesini olanaklı kılar.³⁸

Rousseau'ya göre çocuk, annesinin karnından çıkar çıkmaz kol ve bacaklarını kımıldatma özgürlüğünü tadar; ancak bu özgürlüğü kısa zamanda elinden alınır. Başı bağlanır, bacakları uzatılır, kolları vücuduna bitiştilererek kundağa sokulur.³⁹

Gerek tekil düzeyde, gerekse tümel düzeyde, insan doğası ve varoluşunun temel bileşkenleri olan "özgür eylemde bulunma yetisi", "olgunlaşma ve yetkinleşme yetisi", "sevgi ve merhamet duygusu", doğal eğitim kuramının anlamsal içeriğini ve nesnel varoluşunu belirleyen

³⁸ A.g.e., s.46.

³⁹ ROUSSEAU, Emile, s.14.

koşulları, zorunlu ve gerekli koşullar biçiminde ikiye ayırmak olanaklıdır.⁴⁰

Doğal eğitim kuramı, insana özgür ve duyarlı, zengin ve bütünsel bir kişilik kazandırmaya çalışırken, öncelikle doğal yeti ve duyguların gelişme düzeyini temel alır. Doğal eğitim kuramının temel işlevi, doğal insanı toplumsal düzlemde yeniden biçimlendirmektir. Bu amaç, insanı duyarlı ve özgür kılan yeti ve duygular olmaksızın gerçekleştirilemez. Demek ki, eğitimin zorunlu koşulları, doğal yeti ve duyguların niteliği ve gelişme düzeyidir. Bu yeti ve duygular olmaksızın, eğitimden bahsetmek olanaksızdır.⁴¹

Doğal eğitim kuramı, doğal yeti ve duyguları biçimlendirirken, insanı özgür düşünen, özgür konuşan ve özgür davranan bir varlık düzeyine yükselterek, zengin ve bütünsel bir kişilik edinmesini olanaklı kılar. Zengin ve bütünsel bir kişilik yaratmak için, doğal yeti ve duyguların varlığı yalnız başına yeterli değildir. Söz konusu hammaddeyi biçimlendirmek için, eğitimin daha başka koşullara gereksinimi vardır.⁴²

Peki, bir insanı kendisi için eğitmek gerekirken, başkaları için eğitilmek istendiğinde ne yapılmalı? O zaman ahenk imkansızlaşır. Kişilik ile toplumsal kurulumları karşı karşıya getirdiğinizde, bir “insan” ya da bir “vatandaş oluşturmaktan birini tercih etmelisiniz. Çünkü her vatansever kendi ülkesiyle ilgili düşünür ve yabancılara karşı haşındır.⁴³

Eğitimin gerekli koşulu olarak tanımlanabilecek bu koşullar şunlardır: birincisi, insanın toplumsal koşullar ve değer sistemlerinin, yapay gereksinimlerinin ve tutkuların yabancılaştırıcı etkisinden uzak tutacak toplumsal bir çevrenin varlığı; ikincisi, doğal yeti ve duyguların özgürce serpilip gelişmesini olanaklı kılacak psikolojik bir çevrenin varlığı;

⁴⁰ AKSOY, a.g.e, s.46.

⁴¹ A.g.e, s.46.

⁴² A.g.e, s.47.

⁴³ ROUSSEAU, Emile,s.12.

üçüncüsü, doğayla uyumlu ve içten bir bağı olanaklı kılacak fiziksel bir çevrenin varlığı.⁴⁴

Doğal eğitim kuramının anlamsal içerik ve mantıksal sınırlarını belirleyen zorunlu ve gerekli koşulları kısaca betimledikten sonra, şimdi de, doğal eğitim kuramının işlevlerine geçelim. Kısaca söylenirse doğal eğitim kuramının çok yönlü işlevselliğini şöyle betimlemek olasıdır. Kendi adına karar verip seçenek üretebilen, yetenek ve becerilerini özgür bir biçimde geliştirip kullanabilen, kendisi ve koşullarıyla yetinebilen, kendisiyle ve türüyle uyumlu, duyarlı ve özgür bir varlık anlamında, zengin ve bütünsel bir kişilik yaratmak.⁴⁵

Rousseau Emile adlı eserinde şunları söylüyor: “Çocuğu bir odanın kokmuş havası içinde solmaya bırakmak yerine onu mümkün olduğunca kır havası teneffüs edeceği yerlere götürün. Çocuk orada özgürce koşsun, atlasın zıplasın, her gün yüz defa düşsün daha iyi olur. Zira, düşüp tekrar kalkmayı kendiliğinden öğrenmiş olur. Özgürlüğün sağladığı rahatlık duygusu birçok acıyı unutturur. Çocuk çoğunlukta yaralanacaktır, fakat buna karşılık, daima neşeli olacaktır.”⁴⁶

Eğitim öncelikle, toplumsallaşmanın insana kazandırdığı soyut akla duygusal bir içerik kazandırarak, doğru ve tam kullanımını olanaklı kılar. Yapay gereksinim ve tutkuların biçimlendirdiği soyut akıl, insanlar arasına mantıksal sınırlar koyarak, duygusal birlik ve özdeşliği ortadan kaldırır. Eğitim soyut akla duygusal bir içerik kazandırırken, kopmuş bulunan duygusal bağlantıyı yeniden kurarak, insanın türüyle duygusal bir özdeşlik içine girmesini olanaklı kılar. Böylece

⁴⁴ AKSOY, a.g.e, s.47.

⁴⁵ A.g.e, s.48.

⁴⁶ ROUSSEAU, Emile,s.37.

duygusal özdeşliğe mantıksal biçim vererek eskisinden daha tam ve daha yetkin kılar.⁴⁷

Doğal eğitim, yapay gereksinim ve tutkuların biçimlendirdiği soyut aklın yanlış kullanımı sonucunda, etkisini ve gücünü yitirmiş bulunan sevgi ve merhamet duygularını yeniden canlandırarak, insanın kendisi ve türüyle uyumlu olmasının bir başka zeminini de yaratmış olur. İnsanın doğal bir biçimde kendisini ve türünü sevmesini olanaklı kılan bu durum, sevgi ve merhamet duygularının özgürce serpilip gelişmesini olanaklı kılar.

Bireyin, bireysel ve toplumsal faaliyet içinde etkin bir konuma yükselmesi için, öncelikle özben ve yeteneklerine dayanması, kendi kendisiyle uyumlu ve kendi kendisiyle yetinebilen bir varlık düzeyine yükselmesi gerekir. Eğitim bireye, özben ve yeteneklerine güvenme duygusunu vererek, bunları tam ve yetkin bir biçimde kullanma olanağını sağlayarak, bireysel ve toplumsal faaliyet içinde, yetkin ve tam bir varlık durumuna getirir. Doğal olanı insani olana, insansal olanı doğal olana dönüştürerek, yaşamı canlı ve bütünsel bir biçimde algılamasını olanaklı kılar.⁴⁸

Çocukları, yeteneklerini ortaya çıkarmaları ve olmak istedikleri şeyi olmaları için özgür bırakmalıyız. Biz onlara hakim, asker ya da din adamları olmalarını değil yaşamayı öğretebiliriz ve onlar bir meslek sahibi olmadan önce insan olmalıdır. Çünkü, bir insan ne olmak istiyorsa ya da ne olması gerekiyorsa onu olabilir sonra vazgeçip başka bir şey olabilir; ama o daima kendisi olarak kalacaktır.⁴⁹

Doğal ve özgür bir içerik kazanmış olan eğitim, insana duyarlı ve özgür olmanın tadına doyum olmaz zevkini yaşatır. Bu zevkin tadına varmamış, gereksinim ve davranışlarının temeline bu duyguyu yerleştirmemiş

⁴⁷ AKSOY, a.g.e., s.48.

⁴⁸ A.g.e, s.49.

⁴⁹ ROUSSEAU, Emile,s.13

olan insan, zihinsel ve ruhsal açıdan, duyarlılığını ve özgürlüğünü yitirmiş, kendisine ve türüne yabancılaşmış bir insan olup çıkar.⁵⁰

Doğal eğitim kuramı, doğal yeti ve duygularımızın özgürce serpilip gelişmesini olanaklı kılarak körelmeye yüz tutmuş özgürlük ağacının yeniden filizlenmesine, tomurcuk açıp meyve vermesine olanak sağlar. Meyvelerini insanların ortaklaşa paylaştıkları bir özgürlük ağacı olmaksızın, ne tekil insandan ne de türsel insandan söz edebiliriz. Olsa olsa kendisine ve türüne yabancılaşmış, yapay gereksinim ve tutkuların kölesi durumuna gelmiş yapay insan yığınlarından söz edebiliriz.⁵¹

Rousseau Emile adlı eserinde şunları söylüyor:”Hiç kimse, hatta anne ve baba bile çocuğa faydalı olmayan bir şeyi emretme hakkına sahip değildir. Çocuklar özgürdür; ancak onların özgürlüğü zaafı içinde mahsur kalmıştır. Eğer kendi kendine yetebiliyorsa istediğini yapan kişi mutludur; bu hal normal bir yaşam süren insanlara özgüdür. Eğer ihtiyaçları kuvvetlerini aşıyorsa, kişi istediğini yapıyor olsa bile mutlu değildir. İşte çocuğun bulunduğu gerçek durum böyledir; yani ihtiyaçlarının karşılanmasında yetişkinlere muhtaç olduğu için istediğini elde etse bile yeterince özgür değildir. Çocukların bu özgürlüğü, köyde yetişmiş bir adamın şehirde yaşamaya başladıktan sonraki özgürlüğüne benzer; bu eksik bir özgürlüktür.”⁵²

Çocuk özgürlüğü, hem kendi hareketleri içinde hem de sizin hareketleriniz içinde aynı derecede hissetmeli. Çocuğunuzun özgür bir ruha sahip olmasını istiyorsanız onun ihtiyaçlarını ta bebekliğinden itibaren zamanında ve yeterince karşılamalısınız. İhtiyaçlarının karşılanması çocukta, kendi kendine yetebilme isteği uyandırır. Kendisine değer

⁵⁰ AKSOY, a.g.e, s.50.

⁵¹ A.g.e, s.52.

⁵² ROUSSEAU, Emile,s.48.

verildiğini hissettiği için zamanı geldiğinde saygın bir hayat sürebilmek için gereken güce sahip olacaktır.⁵³

Rousseau madem ki hiçbir insanın, benzeri üstünde bir yetkisi yoktur. Bu durumda Grotius' un iddia ettiği gibi, insanın kendi isteğiyle özgürlüğünden vazgeçebileceğini, kabul etmez. Çünkü özgürlükten vazgeçmek insanlıktan, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazgeçmek olur. Böyle bir durum da insanın yaratılışına aykırıdır. Bu aynı zamanda insanın irade özgürlüğünü elinden alma ve davranışlarından her çeşit ahlak düşüncesini kaldırmak demektir .

⁵³ A.g.e, s.49.

SONUÇ

Rousseau'ya bir özgürlük düşünürü demek yanlış olmayacaktır. Çünkü o, yaşamı boyunca özgürlükten taviz vermemiş ve özgürlüğü uğruna, gerektiğinde her şeyinden vazgeçmesini bilmiştir. Özgürlük, kendi deyişiyle onun için tapılacak bir varlıktır. 30 Ocak 1750 yılında, Voltaire'e yazdığı mektubunda, "Bir cumhuriyetçi olan benim hakkında vardığın yargı da iyi değil. Ben özgürlüğe taparım. Hem başkalarına hükmetmekten hem de başkalarına kul olmaktan aynı derecede nefret ediyorum" diyordu. Doğrusu Rousseau'nun yaşamı boyunca yaptığı budur. Hükmetmek ve hükmedilmekten nefret etmeyi ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür.

Özgürlüğünün tehlikeye girdiği yerde durmamış ve hiç kimse de onu durduramamıştır. İnsanın özgür ve mutlu olmasını doğada, doğal yaşamda aramış; ama insanoğlu için böyle bir dönüşün mümkün olmadığını anladığı anda toplum sözleşmesi kuramıyla bireysel ve toplumsal özgürlüğü sağlamanın yollarını aradı. Her durumda ve her koşulda özgürlükten caymayı insanlıktan caymakla bir görmüştür.

Özgürlükten vazgeçmek insanın doğasına ve yaratılışına uymaz. İnsan isteminden özgürlüğü almak, davranışlarında ahlak düşüncesini almakla birdir. Bir insanın özgürlük haklarını devretmesi ve karşılıksız olarak birilerine bağlanması, saçma ve akıl almaz bir şeydir. Böyle davrananların akıllarının başında olduklarını kabul etmemek gerekir. Böyle bir şeyi bir ulus için söylemek, baştan başa deli bir ulus düşünmek olur. Hak ve özgürlüğün olduğu bir durumda kölelikten söz etmek bile çelişkidir. Çünkü, birinin bulunduğu yerde öteki bulunmaz."Böylece, duruma hangi yanından bakılırsa bakılsın, kölelik hakkı, sadece haklı olmadığı için değil, anlamsız ve saçma olduğu için de geçersizdir."

Rousseau'nun özgürlük anlayışının farklılığını diğer düşünürlerin görüşlerinin karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz

Platon, tabiatın kimi insanları doğuştan devlet adamı ve filozof, kimilerini de düşünmeden söylenenleri yapacak insanlar olarak yarattığından söz ediyor ve insanların yaradılışlarından eşit olmadığını belirtiyordu. Onun için doğuştan marangoz ve kunduracı olanlar, doğuştan filozof ve devlet adamı olanlarla eşit olamazdı.

Platon'a göre demokrasileri bile yıkan özgürlüktür ve özgürlük düzeninin en aşırı gittiği taraf da,"satın alınmış kadın erkek kölelerin, kendilerini satın alanlar kadar hür olmasıdır." Platon köleliği zorunlu bir kurum gibi gösterip, "doğuştan filozof, "doğuştan marangoz ya da kunduracıdan" söz ederken, Aristoteles bir adım daha ileri gidip doğuştan köle olanlardan söz eder. Barbar uluslarda bazı insanların köle olarak doğduğunu ve Helenlerin doğuştan bunların yöneticileri olduğunu belirten Aristoteles, "Onlar köledir. Biz ise özgür doğmuş bir halkız" diyebilmektedir.

Rousseau, doğanın insana verdiği esas bir nimet olarak gördüğü özgürlüğün başkalarına devredilmesi konusunda tavizsizdir. İnsan kendi malını antlaşma ve sözleşmelerle başkasına aktardığı gibi, özgürlükten de başka birinin yararına vazgeçebilir düşüncesi, Rousseau'ya çok kötü bir muhakeme olarak görünür.

Ona göre kişinin başkasına geçen malı, kendisine yabancılaştığı için kötüye kullanılabilir; fakat özgürlüğün kötüye kullanılmaması ve bireyin başkaları tarafından suç aleti yapılmaması önemlidir. Doğa tarafından insana sağlanmış olan hayat ve özgürlük vazgeçilmezdir. Bunlardan birinin yokluğu insanın varlığına zarar verir ve onu alçaltır. Dünya malı bunlardan hiçbirinin yerini tutmayacağına göre, özgürlük ve yaşamdan vazgeçmek doğaya ve akla aykırıdır.

Rousseau, Machiavelli ve Hobbes gibi bireysel özgürlüğün politik bütüne feda edilmesini kabullenmez. Toplum sözleşmesinin zorba istibdat yönetimi tarafından ihlâl edilmesi ve zorbanın egemenliğini meşru yasalardan değil, gücünden alması durumunda, güç kullanılarak zorbanın yerinden atılmasını meşru sayar. Zorbalığa karşı güç kullanmasını meşru ve haklı sayan Rousseau şöyle yazar, "Bir sultanı tahtan indirmek ya da boğmakla sonuçlanan ayaklanma, o sultanın bir önceki gün uyruklarının hayatları ve malları üzerindeki uygulamaları kadar hukuksal bir eylemdir. Onu sadece güç yerinde tutuyordu; onu sadece güç deviriyordu.

Kant, özgürlük idesini, insan aklının iç deviniminin bir ürünü olarak alıp, ahlâksal yaşamın temel ide'si durumuna getirir. Hegel, özgürlüğü, aklın zaman içinde kendini dıştalaması, doğada, toplumda ve düşüncede yetkin bir biçim alarak, kendi kendisinin bilincine yükselmesinin bir serüveni olarak tanımlar.

Rousseau ise, özgürlüğü, aklın değil, duyarlığın zorunlu bir yetisi sayıp, insanda potansiyel olarak varolan bir gizli güç durumuna getirir. Rousseau'da duyarlık ile özgürlük, insan ile duyarlık, özgürlük ile insan karşılıklı bir etkileşim ve bütünsellik içindedir. İnsanı duyarlığından ayrı ele alamayacağımız gibi, özgürlük dışında da tasarlayamayız. Rousseau, özgürlüğü, soyut aklın bir belirlenimi olması anlayışını bir kenara bırakarak, insanın her zaman ve her an yaşadığı bir duygu biçimine dönüştürür. Özgürlük, insan duyarlığının kendisini dıştalaması, insanın, kendisini duygusal bir biçimde aşması, kendisini yenilemesi ve kendisini yaşaması anlamına gelir.

Rousseau, buna bağlı olarak, insan davranışlarına kendi karar verebildiği için, insan davranışları ahlâki açıdan kötü (ya da iyi) olarak nitelenebilir. İnsanın "davranışlarında özgür olduğunu ve bu itibarla maddi olmayan bir töz tarafından yönlendirildiğini" bildiğini söylemez. Bununla birlikte, insanın yaptığı kötülüklerin "kendine döndüğünü" ve Tanrı'ya atfedilemeyeceğini ya da bunların Tanrı'ya şikayet edilemeyeceğini

düşünür. Çünkü Tanrı insana böyle bir özgürlük vermekle, "insana, onu asilleştiren ahlâkı katmış" olur.

Rousseau kaynağı bizde olan veya doğal olan özgürlük kavramını, insanı soyutlanmış, bağımsız, diğerleriyle ilişkisiz bir durumda düşünerek gözünde canlandırır. Bu soyutlanmış resmi gerçek anlamda alınmamalıdır. Anlatmak istediği, hiyerarşi, tabi olma, yetki ve denetimin özü itibarıyla insanın özgür güçlerine yabancı olduğudur. Herkes kendinin tek yargıcı ve efendisidir; önünde durup kendini temize çıkarmaya çalışacağı hiçbir insan yargıç ya da efendi yoktur.

Rousseau'ya göre, ancak kendi özgürlüğümüzü güvenli ve değerli kılacak koşulun, başkalarının haklarının kutsallığını kabul etmek olduğunu farkettiğimizde, diğerlerinin efendisi olmak üzerine kurulmuş bir toplumsal yapıyı aşabiliriz. Rousseau, bir yandan, özgürlüğün şartlarının kabul edilmesinin ağır sorumlulukları olduğunu bilincine varır. Öte yandan da sorumlulukların gerçekten kabul edilmesi ve benimsenmesi halinde sahip olunan özgürlüğün, kişiyi diğerleri üzerinde egemenlik ve denetim kurmaya yönelten aldatıcı bir özgürlük olacağına ısrar eder.

Yasalara tabi olan ve başkalarını onurlandırmayı şart koşan bir özgürlüğün, yeni ve daha geniş bir özgürlük değil, sınırların daraltıldığı bir özgürlük olduğu öne sürülür. Yasaların egemen olmasının, gerçek hürriyetin şartı olduğunu söylemek bir kelime oyunundan ibarettir ve başkalarının hayatını denetim altına alma girişiminin kılık değiştirmiş bir biçimidir.

Her üyenin, topluluğun ortak davranışına yönelik plan ve hareketlerinde az ya da çok kendiliğinden örtüşme olmadığı sürece, ortak davranışın gerektirdiği şeyleri yapabilmek için, bireysel iradeler bazı anlaşma ve sınırlamalarla kısıtlanacaktır. Ortak bir amacı gerçekleştirmek için resmi ya da gayri resmi bir yordam gerekir. Bu, sorumsuz tek bir insanın eseri olamaz. Böyle olsaydı, diğerleri kendi hükümlerini yürütmek için çizilen sınırları reddeder, kendi özgürlüklerini ilan ederlerdi.

KAYNAKÇA

- AKIN İlhan F., Kamu Hukuku, Beta Yay., İst. 1993.
- AKSOY Hüsnü, Rousseau'da İnsan Yapısı ve Özgürlük Sorunu, 1987.
- ALHUSSER L., Politika ve Tarih, Çev. Alaattin Şenel, Vadi Yay. Ankara, 1987.
- ARSLAN Ahmet, Felsefeye Giriş, Vadi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1998.
- BAHNER Werner. "Jean-Jacques Rousseau'nun Toplumsal-Siyasal Hedefi", Çeviren: Orhan Gülkaya, Felsefe Dergisi, İstanbul, 1989, 80-99.
- BARRIER Philippe. "Felsefe, Kölecilik ve Devrimci Düşünce (Rousseau, Montesquieu ve Zenci Yasası Üzerine)", Felsefe Dergisi, İstanbul, (1), 1989, 76-79.
- DENT N.J.H., Rousseau Sözlüğü, Çev: B.Özkan, N.Ilgıcioğlu, A. Çitil, A.Kovan, İ.Kaya, Sarmal Yay., İstanbul, 2005.
- EBENSTAIN William, Siyaset Felsefesinin Büyük Düşünürleri, Ter: İsmet Özel, Şule Yayınları, İstanbul,1996.
- EGE Ragıp. "Komünizm Çözülürken Rousseau'ya Dönüş", Birikim, İstanbul, (32), 00.12.1991, 7-16.
- GÜLTEKİN Vedat ,Rousseau, Kestaş Yayınları,İst., 2001.
- GÜNEY Selahattin. "J.J. Rousseau'nun Hayatı" J. J. Rousseau, İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk. Çev. S. Eyüboğlu Hikmet Kitabevi, İstanbul, 1942.
- GROETHUYSEN Bernard. "Rousseau'ya Göre Hürriyet", İstanbul, (5), 05.1948, 204-217.
- HOBBS Thomas, Leviathan, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yay. İst.1993, s.94.
- KIRAN Abdullah, J.J. Rousseau'da İnsanın Doğası ve Özgürlük Problemi, İstanbul, 1995.
- KÖKER Levent. "Rousseau ve Demokrasi ya da Liberal Teorinin Eleştirisinin Ögeleri Üzerine Bir İnceleme", Türkiye Günlüğü, Ankara, (4), 06.1989, 39-44.
- LOCKE John, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, Türkçesi : İsmail Çetin, Paradigma Yay., İst. , Aralık 1998.

- MAGEE Bryan, Felsefenin Öyküsü, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, 1.Bsk. Ankara, 1998.
- MONTESQUIEU, Kanunların Ruhu I-II, Çev: Fehmi Baldaş, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Kasım 1998.
- ÖZKAN Murat Sultan, T.Hobbes ve J.J. Rousseau'nun Siyaset Felsefelerinin Karşılaştırılması, Erzurum, 2003.
- ROUSSEAU, Emile, Çeviren: Ülkü AKAGÜNDÜZ, 2.Bsk., Ankara, 2003.
-, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Say Yay. İstanbul, 2002.
-, İtirafı I, Haz. Serkan Özburun. Kaktüs Yayınları. I. Basım., İstanbul, 1998.
-, İtirafı II, Haz. Serkan Özburun, Kaktüs Yayınları. İstanbul, 1994.
-, Toplum Sözleşmesi, Adam Yayınları, İstanbul, 1993
-, Yalnız Gezenin Düşümleri, Çev. R. Nuri Daraga. Çağdaş Matbaacılık, İstanbul, 1999.
- RUSSELL Bertrand, Batı Felsefesi Tarihi (Yeni Çağ) Çev. Muammer Sencer, Bilgi yayınevi, Ankara, 1973.
- SARP, Hatemi Senin. "J. J. Rousseau Filozof mudur?". Yeni Türk, İstanbul, 1, (31), 03.1935, 1955-1958.
- SAVRAN Gülnur, Sivil Toplum ve Ötesi, Alan Yay, İstanbul, 1986.
- SCHEFOLD Dian. "Rousseau'nun Devlet Öğretisinin Tarihselliği ve Güncelliği", Çeviren: Nüşin Ayiter, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 31, (1-4), 1974, 487-531.
- SENA Cemil Filozoflar Ansiklopedisi, Cilt.2. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- TURAN Halil. Ahlak Felsefesinde Özgeci ve Çileci Yaklaşımlar. J.J. Rousseau ve İ. Kant. Felsefe Dünyası, Ankara, (23, Özel Sayı) 1997, 232-237.
- VALPE Galvano Della, Sosyalizm ve Özgürlük, Ter: Hasan Ataol, Belge Yay., İstanbul, 1991.

ÖZET

Özgürlük, insanoğlunun tarihsel süreç içinde aradığı, savaştığı, öldüğü, öldürdüğü bir kavramdır. İnsan için hayati öneme sahip böyle bir konuda felsefenin kayıtsız kalması beklenemez. Nitekim düşünce tarihinde felsefenin önemli yönelimlerinden biri insanın özgürlüğü sorunu olmuştur. Özgürlük kavramıyla ilgili çok farklı görüş ve fikir ortaya atılmıştır. Görünüşe bakılırsa, özgürlüğü baskı altında tutan, sınırlandıran, körelten toplumsal koşullar ve değer sistemleri var oldukça gelecekte de varlığını koruyacak bir sorun olmaya devam edecektir.

Düşüncelerini inceleyeceğimiz Rousseau özgürlüğü insanın varoluşunun dayanağı olarak görür. “Özgürlükten vazgeçmek insan olmaktan, insani haklardan vazgeçmektir” sözleri onun bu konuyu nedenli önemseydiğini göstermektedir.

Rousseau, özgürlüğü insanın her zaman ve her an yaşadığı bir duygu biçimi olarak tasarlar. Bu tasarımda Yeniçağ yaşam ve düşün biçiminin etkisi yadsınamaz. Yeniçağ özgürlüğü baskı altında tutan güçlerle, özgürlüğü yaşamak isteyen toplumsal güçlerin mücadelesinin yoğun olduğu bir zaman dilimidir. Rousseau işte bu çağda, özgürlük İdealini metafizik ve dinsel öğelerden temizleyerek, yaşanır bir duyguya dönüştürme çabasındadır. Özgürlüğü doğal bir hak olarak gören Rousseau, hiç bir şartla özgürlükten vazgeçmeyi kabul etmez ve özgürlük uğruna verilen mücadeleyi meşru ve doğal bir hak sayar. Onun için özgürlük vazgeçilmez ve devredilmez bir haktır.

Rousseau'nun insanı tam anlamıyla özgür olarak gördüğü dönem, insanın doğa yasalarıyla mutlak bir uyum içerisinde olduğu dönemdir. Mutluluğu doğayla uyumda arayan Rousseau, özel mülkiyetin gelişmesi ve

uygar toplumun giderek köleleşmesiyle doğa durumuna dönüşün olanaksızlığını görmektedir. Doğada kendi başına yaşayan, birey olmaktan çıkıp toplumsal bir bütünün bileşenini oluşturan insan, uygar toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla o, toplum içinde insanı özgür kılabilmenin yollarını aramıştır.

Kişi hak ve özgürlüklerinin toplum sözleşmesiyle yasal bir güvenceye kavuşturulması ve yasallığın meşru temellere oturtulma istem ve çabası toplumsal gerçekliğin kabul ve onayıdır. Artık sözkonusu olan insanın doğasıyla bağdaşan ve onun doğa durumunda sahip olduğu mutluluk ve özgürlük haline yakın meşru yasaların ve toplumsal düzenin korunmasıdır.

Rousseau'ya göre, özgürlük ideali, toplumsal koşullar ve değer sistemlerinin baskısı altında tuttuğu doğal özgürlüğün, toplumsal düzlemde yeniden biçimlendirilmesini içerir. Rousseau'ya, göre doğal insan, hem duyarlı, hem de özgür bir varlıktır. Gerek doğa durumunda insanı ele alış tarzı ve gerekse toplumsal bir varlık olarak bireye yaklaşımında Rousseau'nun kalkış noktası insanın özgürlüğüdür. O, insan özgürlüğünü kısıtlayan ve kişiyi bağımlılaştıran her türlü müdahalenin karşısındadır.

ABSTRACT

Freedom is a concept that mankind has searched, fought, died for and killed through out history. Philosophy can't stay ignorant towards a subject that has been a matter of life and death for human kind. Likewise the problem of mankind's freedom has been a major topic among history of thought. Many thoughts and ideas came out about freedom. It seems, freedom will be a problem in the future as long as it is oppressed, limited and dulled.

Rousseau, who we're going to study, sees freedom as the main point of human existence. His words, "Renouncing freedom is giving up being a human and its rights.", shows how important he considers freedom.

Rousseau claims freedom as a feeling that a person experiences every time and every moment. The New Age lifestyle and thinking can not be denied in this aspect. New Age was a time where there was a dense struggle between the freedom seekers and the oppressors of freedom. Right in the middle of that period Rousseau tried to wipe the metaphysical and religious elements out of the idea of freedom.

Rousseau, who saw freedom as a birth right, in no condition abandons freedom and accepts the struggle as legal and natural. For him, freedom is essential and indispensable.

The period when Rousseau sees the man totally independent is the period when the man is in a complete harmony with the laws of the nature. Rousseau, who seeks the happiness in harmonious nature, is aware of the improbability of returning back to the natural life with the development of personal property and the slavery of the civilized society. Men now has become an inseparable part of the civilised community by living on his own

in the natural habitat and by constituting an important part of this community rather than being a simple individual. Therefore, men sought the ways which enable men become free in that community.

The legalization of human rights and justice on lawful bases is the acceptance and approval of the social reality. Hence, the important thing is the preservation of social norms and laws which is compatible with the human nature, happiness and freedom they have.

According to Rousseau, idea of freedom includes the reformation of natural freedom on social planes, which is being kept under the pressure of social conditions and ethic systems. To Rousseau, natural man is both sensitive and free creature. In Rousseau's approach to human beings, both in natural conditions and as a social individual, the freedom of human is the starting point of him. He is against all kinds of restrictions and sanctions which limit the freedom of people and the things that make them dependent.